

**חיזוק הקשר
בין אדם לבין סביבתו
באמצעות מעורבות
חברתית בקהילה**

חיזוק הקשר בין אדם לבין סביבתו באמצעות מעורבות חברתית בקהילה

פתיחה

מדינת ישראל היא סיפור הצלחה בכל קנה מידה.

ערב ציון 74 שנים להקמת המדינה, אנו ניצבים בפני לא מעט אתגרים משמעותיים שיש בהם כדי להשפיע על המשך התפתחותה של הזהות, החברה, הכלכלה והדמוקרטיה הישראלית.

התמודדות מוצלחת עם האתגרים השונים שלפתחנו נעוצה בראש ובראשונה בגיבוש אסטרטגיה ומדיניות שמהן יפותחו תוכניות עבודה וכלים למימוש המדיניות לטיפול באתגרים.

מתוך שכך נוסד "הפורום לאתגרים לאומיים" שמטרתו להציג שורה של מסמכי מדיניות להתמודדות עם האתגרים המרכזיים שמדינת ישראל נדרשת להתמודד עמם.

בעבודתנו אנו מיישמים מתודולוגיה שהוכיחה עצמה המושתת על מושכלות יסוד:

א. ייצוב מדיניות יישומית (ברת ביצוע, ברת מדידה), מייצרת אימפקט (ברת משמעות) ומשבשת (Disruptive).

ב. עבודה "רשתית" - שיתופי פעולה רחבים עם כלל "השחקנים" הרלוונטיים משלושת המגזרים (ציבורי, פרטי, מגזר שלישי), לזיהוי הבעיה ולעיצוב הפתרון.

ג. מחקר השוואתי.

אני מבקש להודות לצוות הפורום ולכל מי שנטלו חלק בגיבוש מסמכי המדיניות וסייעו לפעילות הפורום לאתגרים לאומיים ובראשם פורום קהלת והעומדים בראשו: פרופ' משה קופל יו"ר הפורום ועו"ד מאיר רובין מנכ"ל הפורום.

תודה מיוחדת למנטור אישי - חה"כ ניר ברקת שמשמש עבורי כמגדלור המאיר את הדרך ומעורר השראה, שליווה אותי ואת צוות הכותבים בעצות טובות וחכמות, בתפיסות אסטרטגיות חדשניות ומשמעותיות, שסייעו רבות בעיצוב המדיניות שמובאת במסמך זה.

מחקר וכתיבה | טלי כהן גרמנדי

עיצוב | סטודיו אמונה כרמל

תוכן עניינים

9	רקע
11	מבוא
13	פרק ראשון התנדבות, מעורבות חברתית, והשתתפות אזרחית בקהילה
13	התנדבות
14	<< מניעים להתנדבות
14	<< תועלות ההתנדבות
15	<< תרומתה של ההתנדבות לאיתנות קהילתית
18	מעורבות חברתית או השתתפות אזרחית
19	עקרונות התפישה האזרחית החדשה
19	<< אלגואיזם
20	<< ריבוי זירות
20	<< דרך חיים
22	פרק שני השתתפות אזרחית של צעירים בישראל
22	זירות השתתפות
22	עמדות ותפישות של צעירים בישראל כלפי השתתפות אזרחית
25	חסמים בפני מעורבות צעירים בישראל
25	<< אילוצי היום יום
25	<< מאפייניו הייחודיים של דור ה-Y
26	<< רמת אמון נמוכה מובילה להשתתפות נמוכה
27	<< זניחת המודלים המסורתיים של השתתפות פוליטית
29	צורות חדשות של מעורבות חברתית-פוליטית בישראל
29	זירות חדשות להשתתפות אזרחית של צעירים בישראל
29	<< מרכזי הצעירים
30	קבוצות מנהיגות
30	ועדות עירוניות
30	קהילות צעירים
31	המוסד האקדמי כמעודד מעורבות חברתית
32	התאחדות הסטודנטים כמעודדת מעורבות חברתית

33	סקירה משווה
33	מדדים בין לאומיים
35	השתתפות אזרחית של צעירים ברחבי העולם
38	קריטריונים לבחינת הצעות לפעולה
39	כיווני פעולה לחיזוק מעורבות חברתית בישראל
39	הקמת גוף ציבורי מקומי לפיתוח קהילה ומעורבות חברתית
40	בנייה כמקדמת קהילתיות ואינטראקציות חברתיות
42	עידוד והכוונת קהילות צעירים אקטיביסטיות
43	פיתוח קהילות צעירים משימתיות ובנות מקום בחברה הערבית
45	מקורות

אוכלוסיית הצעירים והצעירות בני 18-35 בישראל מונה כשני מיליון ומאתיים אלף בני אדם, המהווים קרוב לרבע מהאוכלוסייה הכללית.¹ קבוצה זו מהווה משאב אנושי משמעותי, מרכזי וחשוב, שכן מימוש הפוטנציאל הגלום בה הינו בעל משמעות רבה להתפתחותה של המדינה, לצמיחתה, וכן לקידום ולהובלה של שינויים חברתיים משמעותיים.

צעירים וצעירות נמצאים בשלבי חיים, בהם הם בונים את עתידם ואת עתיד משפחתם, אך לא פחות מכך - את עתידה של מדינת ישראל ואת עתיד החברה המתפתחת בה. המקומות בהם יבחרו לגור יהוו את מפת ישראל העתידית. מסלולי הלימוד אותם יבחרו הם שירכיבו ויעצבו את שוק העבודה הישראלי בעשורים הקרובים. תחושת השייכות שלהם לקהילה אליה הם משתייכים היא שתעצב את פני החברה הישראלית במהלך המאה ה-21. תחושת שייכות זו היא גם שתכריע, האם יבחרו הצעירים והצעירות להישאר לחיות ולבנות את עתידם במדינת ישראל, וכיצד יבחרו לתרום לקידומה של המדינה במהלך חייהם האזרחיים.

חשוב לזכור כי כיום, יותר מאי פעם, מגוון האפשרויות הפרושות בפני הצעירים הינו עצום: עולם גלובאלי, רשתות וירטואליות, שמיים פתוחים, שוק עבודה משתנה, וכן לגיטימציה גוברת לבחירות מגוונות. אחת הדרכים בהן ניתן לעודד צעירים וצעירות לבחור באפשרויות אשר יחזקו את איתנותה של מדינת ישראל, היא דרך המעורבות החברתית בקהילה. במסגרת מסמך זה נבקש להראות, כי מעורבות חברתית מגבירה את תחושת השייכות והזיקה של אדם אל הסביבה בה הוא חי. לפיכך, יש לשאוף להגביר את מעורבותם והשפעתם של הצעירים והצעירות על החברה בישראל ועל איכות החיים בה, וכן להרחיב את יכולתם לקדם נושאים הנוגעים לחברה ככלל ולצעירים בפרט.

מזה קרוב לשני עשורים הפכה אוכלוסיית הצעירים לקבוצה מובחנת במדינות המערב, ובכלל זה בישראל. ההכרה בצורך להשקיע משאבים כדי לתת מענה לצרכיה הייחודיים של אוכלוסייה זו הולכת ועולה. מדובר בקבוצה הנמצאת בתקופת חיים של מעבר מהתבגרות אל בגרות, תקופה אשר נמשכת, לרוב, בין גיל 20 לגיל 30. לתקופה זו מאפיינים משלה ולרוב היא מביאה את הפרט אל צומת דרכים, בו הוא נדרש להכריע ולקבל החלטות חשובות לעתידו דווקא בשלב בחיים בו הוא נטול מסגרת אשר יכולה לספק לו תמיכה פורמלית.²

קבוצת הצעירים נחשבת קבוצה המהווה מנוע צמיחה מרכזי למדינה. ההנחה היא, כי בקבוצה זו גלום פוטנציאל גדול לתרום לקידום של המשק, החברה ואיכות החיים בישראל. אולם אחד התחומים בהם טרם מוצה פוטנציאל הצעירים במדינת ישראל הוא תחום המעורבות החברתית בקהילה, אשר מהווה מנוע לצמיחה חברתית בת קיימא.

יש לציין, כי תחום המעורבות החברתית מהווה תחום צעיר בפני עצמו, אשר נמצא בשלבי מיסוד.³ ספרות המחקר הבינלאומית רווייה במאמרים ובמחקרים לגבי מעורבות חברתית, אולם רובה מתמקדת בהיבט אחד של מעורבות חברתית והוא ההתנדבות. באופן דומה, קורפוס המחקר הישראלי העוסק במעורבות חברתית גם הוא דן בעיקר בהתנדבות, כאשר המחקרים אינם מתמקדים בהכרח בצעירים.⁴

מסמך זה נכתב במטרה לשפוך אור על דרכים אפקטיביות לקידום מעורבות חברתית בקהילה בקרב צעירים. במסגרתו תוצע המשגה של המונחים "התנדבות", "מעורבות חברתית" ו"השתתפות אזרחית", יסקרו הגורמים המניעים צעירים להיות מעורבים חברתית והחסמים המעכבים מעורבות כזו, יתוארו זירות מרכזיות בהן מתרחשת כיום בישראל מעורבות חברתית ויזכרו תחומי המעורבות עצמם. סקירה זו מסתמכת על מסמכים מנהליים, דוחות, ניירות עמדה וניירות מדיניות שנערכו על ידי ארגונים, עמותות, קרנות וגורמים ממשלתיים, אשר עוסקים בקידום תחום הצעירים בישראל ובקידום מעורבות והשתתפות אזרחית. בנוסף, הסתמכנו על ריאיונות שנערכו עם אנשי שטח הפועלים לקידום מעורבות חברתית, וכן עם אנשי אקדמיה אשר חוקרים את התחום.

2 צפוני, ג' (2012). קהילות צעירים כמשאב לאסטרטגיה עירונית (מחקר שדה והמלצות לתוכנית אסטרטגית לירושלים). שדמות - מרכז למנהיגות בקהילה, מכללת אורנים.

3 שיין, ש' (2011). מעורבות חברתית ומנהיגות במרכזי הצעירים בישראל: ערכת הפעלה. ירושלים: גוינט ישראל.

4 משב, סקירת ספרות: מעורבות חברתית של צעירים, ירושלים, 2018.

פרק ראשון |

התנדבות, מעורבות חברתית והשתתפות אזרחית בקהילה

התנדבות

לאורך ההיסטוריה, כוחה של ההתנדבות הקים מדינות ותנועות חברתיות, הצית מהפיכות, לחם במלחמות, בממשלות, בעוולות ובשריפות. לא מפתיע, אם כן, שניתן למצוא לא מעט מושגים המתאימים לתיאור תחום ההתנדבות, ובכללם 'פעילות קהילתית', 'שירות ללא תשלום' (PRO BONO), 'פעילות לשינוי חברתי', 'אקטיביזם', 'מחויבות אישית', 'חסד', 'תיקון עולם', 'השתתפות אזרחית', 'התארגנות קהילתית', 'מעורבות אזרחית' ועוד. על פי מגוון מושגים אלה ניתן להיווכח, כי קיים מכלול נרחב של פעולות המוגדרות כפעולות התנדבותיות.⁵

ההתנדבות היא תופעה מורכבת ורב מימדית, אשר גבולותיה לא תמיד ברורים עד תום ההגדרות ל"מהי התנדבות", "מהי פעולה התנדבותית" או "מי נחשב מתנדב" רבות, והן משתנות בהתאם לגורמים רבים ומסיבות שונות: התפתחות לאורך זמן, שונות בין תרבויות, בין מדינות, בין ממשלים, בין מקומות, בין אנשים, בין ארגונים ועוד. מחקרים שונים הגדירו את מאפייני ההתנדבות בדרכים שונות, אולם מרבית ההגדרות כוללות שלושה מרכיבים מרכזיים: ההתנדבות מהווה תרומה לקהילה; ההתנדבות נובעת מרצון ומבחירה חופשית של האדם המתנדב; ההתנדבות נעשית ללא תגמול כספי.⁶ ישנם מחקרים המציינים מאפיינים נוספים, כמו למשל מחקר עדכני שנערך בשוודיה, אשר זיהה חמישה מאפיינים כמענה לשאלה "מה נחשב התנדבות": (1) פעולה המתבצעת ללא קבלת תשלום; (2) עשייה לטובתם או תועלתם של אחרים; (3) עשייה מתוך בחירה חפשית; (4) עשייה מתוך מעורבות (engagement) של היחיד בחברה בה הוא חי; וכן (5) עשייה במרחב הקהילתי.⁷

5 נידל-שמעוני, ב. (2007). עידוד מעורבות והתנדבות של אזרחים: מדריך לניהול מתנדבים בעמותות המגזר השלישי ובמסגרות התנדבות בישראל. ירושלים: החברה למתנדבים, מרכזים קהילתיים בישראל בע"מ.

6 פרידמן-גמליאל, סיגל. ניהול מתנדבים הלכה למעשה. יד שרה, מכון לר לניהול התנדבות, ירושלים: 2008.

7 Von Essen, J. (2016) On the meaning of volunteering: A study of worldviews in everyday life. *Foundations of Science* 21(2): 315-333.

« מניעים להתנדבות

בדיקת מניעי ההתנדבות מהווה את אחד התחומים הנחקרים ביותר בשדה המחקר לגבי התנדבות. המניעים להתנדבות מהווים חלק משמעותי בעולמם הפנימי של המתנדבים והם יכולים להיות רבים ומגוונים: צורך באתגר; רצון לביטוי עצמי; רצון להשפיע ולתרום לחברה; מילוי זמן פנוי בעקבות פרישה מהעבודה; מילוי צורך חברתי; מענה לתחושת בדידות; צורך בטיפוח עצמי; צורך בתחושת כוח והשפעה ועוד. ההבחנה הבסיסית ביותר היא בין מניעים בעלי **אוריינטציה לזולת** (זולתנות=אלטרואיזם) ומניעים בעלי **אוריינטציה עצמית**.⁸

מניעים המכוונים לעצמי כוללים סיפוק אישי מההתנדבות, העלאת הערך העצמי בעקבות ההתנדבות, רכישת ידע וקידום הקריירה, מילוי אחר ציפיות חברתיות, פיתוח קשרים חברתיים וכיוצא בזה.

מניעים המכוונים לזולת כוללים מימוש ערכים חברתיים, רצון לעזור לזולת, רצון לשפר את פני החברה, אמונה דתית וכדומה.⁹

« תועלות ההתנדבות

בשני העשורים האחרונים ניתן לראות התפתחות של המחקר בסוגיית ההשפעה הרחבה של פעולת ההתנדבות - בין אם על מושא הפעולה, בין אם על עושה הפעולה ובין אם על החברה כולה. מחקרים שבדקו את השפעת המעשה ההתנדבותי על המתנדבים עצמם הראו, כי ההתנדבות מביאה תועלת לא רק למוטב הפעולה, אלא גם למתנדבים. לפעולה ההתנדבותית ניכרת השפעה חיובית על המתנדבים בפרמטרים כגון שביעות רצון מהחיים, הערכה עצמית, התפתחות ותחושת מסוגלות עצמית, בריאות, הישגים לימודיים ומקצועיים, יכולת תפקודית ורמת מוסריות. מחקרים אף הראו, כי התנדבות בקרב צעירים ובני נוער מורידה את הסבירות להתנהגות בלתי רצויה כגון שימוש בסמים או היעדרות מבית הספר.¹⁰

בנוסף, נמצא כי התנדבות היא דרך בה אנשים משיגים שליטה על חייהם ומוסיפים ערך לחייהם ולחיי אנשים הקשורים אליהם.¹¹ יתרון נוסף של הפעולה ההתנדבותית טמון בעובדה, שהיא יכולה לקדם הכלה חברתית ומענה לצרכים חברתיים, ולכן נתפשת

8 גדרון, ב. (1997). *דפוסי תרומה והתנדבות של הציבור בישראל: ממצאי ביניים*, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, המרכז הישראלי לחקר ארגונים ללא כוונת רווח, פילנתרופיה והתנדבות.

9 פרידמן-גמליאלי, סיגל. *ניהול מתנדבים הלכה למעשה*. יד שרה, מכון לר לניהול התנדבות, ירושלים: 2008.

10 Rochester, C. (2006) *Making sense of volunteering*. London, The Commission on the Future of Volunteering.

11 בר, ר. (2015). *בין תיאוריה לפרקטיקה: מיזם ההתנדבות הבין-מגזרי לקידום התנדבות והשתתפות חברתית בראי תפישת הקולקטיב*. עט השדה 15, 98-109.

כאמצעי להתמודד עם הדרה חברתית.¹² לפיכך, להתנדבות ניכרת חשיבות רבה בבניית חברה חזקה ובעידוד פעילות אזרחית בריאה, המאופיינת בערכים של סולידריות, הדדיות, אמון ושייכות.¹³

ניתן לראות, אם כן, כי להתנדבות ישנה השפעה וחשיבות גם בהיבט החברתי הרחב: היא מבטאת את הצורך להשתתף בחיי החברה ואת הצורך האנושי לחוש תחושת ערך בעיני אחרים. ברמת המדינה, ההתנדבות היא משאב משמעותי וחשוב, שכן היא מהווה מאגר של מיומנויות, אנרגיה וידע מקומי, אשר יכולים לסייע לקדם תכניות ומדיניות ציבורית באופן ממוקד, יעיל, שקוף ומערב.¹⁴

« תרומתה של ההתנדבות לאיתנות קהילתית

קהילה בהגדרתה הינה מספר אנשים החולקים אזור מגורים, אמונות, אינטרסים, פעילויות או נושאים אחרים, אשר מגדירים את המשותף ביניהם ואת המפריד בינם לבין האחרים. לקהילה יתרונות רבים המשפיעים על החברים בה. פעולה קהילתית יעילה מסייעת הן להתפתחות אישית והן להתפתחות קולקטיבית טובה יותר.¹⁵

15

הצורך בקהילה הוא צורך אנושי אוניברסלי. צורך זה בא לידי ביטוי, בין היתר, ביכולת או באפשרות להיות שייכים למשהו גדול יותר, המאפשר עוגן של הזדהות. הקהילה מעניקה ליחיד תחושת ביטחון בתוך סביבה של אי וודאות ומאפשרת לו להשפיע על איכות החיים שלו בתחומי חינוך, אורח החיים, הקצאת משאבים ועוד.¹⁶ מחקרים מראים, כי מאפייניה של קהילה מסוגלים בהחלט להשפיע על מהלך החיים של תושביה. אחד המונחים מתחום מדעי החברה, אשר בוחנים את ההשפעה הישירה והעקיפה של קהילה על התנהגויות הפרט, עוסק בהשפעתה של שכונת המגורים בה גדל הפרט ונקרא "אפקט השכונה".¹⁷ בעשורים האחרונים נערכו מחקרים, אשר בחנו את הקשר בין שכונות המגורים לבין חיי התושבים בהן לאורך זמן. המסקנות העולות מן המחקר מראות, כי שכונות עשויות להשפיע על חיי תושביהן באופן העולה לעיתים על מאפייניהם האישיים של התושבים. ההשפעות באות לידי ביטוי במגוון מאפייני חיים כגון הישגי ילדים במערכת החינוך, שיעורי נשירה מבית

Rochester, C. (2006) *Making sense of volunteering*. London, The Commission on the Future of Volunteering. 12

נידל-שמעוני, ב. (2007). *עידוד מעורבות והתנדבות של אזרחים: מדריך לניהול מתנדבים בעמותות המגזר השלישי ובמסגרות התנדבות בישראל*. ירושלים: החברה למתנדבים, מרכזים קהילתיים בישראל בע"מ. 13

Rochester, C. (2006) *Making sense of volunteering*. London, The Commission on the Future of Volunteering. 14

Homan, M. (1999) *Promoting Community Change*. California: Brooks/Cole. 15

Woodcraft, S, Bacon, N, Caistor-Arendar, L, and Hackett, T. (2012) *Design for Social Sustainability: A Framework for Creating Thriving New Communities*. Social Life/Young Foundation. 16

Sampson, R. J. (2012) *Neighborhood Effects: The Evolution of an Idea*. In: Sampson, R. J., *Great American city*. University of Chicago Press. 17

הספר, התנהגויות סיכוניות, מעורבות בפלילים, הדרה חברתית, אפשרויות תעסוקה ועוד.¹⁸ מכאן, שקשה לזלזל בחשיבותה של סביבה קהילתית איתנה ותומכת, ובהשפעתה על התפתחות מסלולי החיים של הפרט.

איתנות קהילתית מוגדרת כמידה שבה משאבים ותהליכים בתוך הקהילה מקיימים ומעשירים את השלמות האישית והקבוצתית באופן התואם עקרונות של שוויוניות, הכללה, השתתפות, ביטחון עצמי ואחריות חברתית. איתנות הקהילה עולה כאשר נצפית עלייה בחוויית הרווחה האישית והקהילתית. זאת בתנאי שהשיפור הינו יציב ואינו מיטיב עם קבוצות מסוימות על חשבון קבוצות אחרות. בקהילה בעלת איתנות גבוהה, ניתן להבחין ברמה גבוהה של אמון ואחריות הדדית, המבוססים על שילוב של מסוגלות ואחריות חברתית.¹⁹ איתנותה של קהילה מתבטאת גם ביכולתה לממש את נכסיה בתחום ההון האנושי, הפיזי והארגוני בכוחות עצמה, תוך שימוש מינימלי במיקור חוץ. קהילה איתנה היא קהילה המסוגלת לממש נכסים אלה באמצעות שותפויות בין שחקנים שונים בתוכה. הדבר מוביל לחוסן קהילתי ובונה יכולת משותפת להתמודד עם אתגרי החיים. קהילה המצליחה לבנות מירקם חיים מסוג זה מניחה תשתית איתנה גם עבור הדור הצעיר, אשר יידרש להחליט בבוא היום האם להישאר בקהילה גם להמשך חייו הבוגרים.

תחושות של משמעותיות ושייכות הן מרכיבים חשובים בקהילתיות (Sense of Community). משמעותיות היא תחושת ההכרה בייחודיות של הפרט, בתכונות המבחינות את היחיד מאחרים, תכונות אשר בזכותן הוא נתפש כתורם וכבעל ערך לזולתו ולסביבתו. שייכות היא תחושת בעלות של יחידים וקבוצות בתוך המרחב הקהילתי. היא נוצרת ומתחזקת ככל שעולה תחושת המשמעותיות של היחיד, והיא המניעה אותו בהמשך לעשייה, מעורבות ופעולה במרחב הציבורי-קהילתי.²⁰ לפיכך, ההתנדבות והמעורבות החברתית הן תחומי פעולה חשובים ומרכזיים ליישום ולקידום האיתנות הקהילתית, הן כאמצעי והן כמטרה.²¹ מחקרים רבים מראים, כי ההתנדבות יכולה לשמש אמצעי לחיזוק איתנות קהילתית ולהעלאת רמת הקהילתיות במספר דרכים:

■ פעולת ההתנדבות מאפשרת ליחיד לחוש משמעותי, שכן מושא הפעולה הוא תמיד מישהו או משהו אחר. באמצעות ההתנדבות, היחיד מביא לידי ביטוי את יכולותיו, חוזקותיו, אמונותיו ואישיותו האותנטית.²²

Ellen, I. G., & Turner, M. A. (1997) Does neighborhood matter? Assessing recent evidence. <i>Housing Policy Debate</i> 8(4): 833-866.	18
Black, A., & Hughes, P. (2001) The identification and analysis of indicators of community strength and outcomes: A report to the Department of Family and Community Services. Commonwealth of Australia.	19
שדמי-וורטמן, ש. 2010. תהליך בניי קהילה: תיאור, עקרונות ודרכי פעולה. בתוך: שדמות - מרכז למנהיגות בקהילה. לשם שינוי ביחד. תל אביב: השירות לעבודה קהילתית.	20
קורן-לורנס, נירית ושרון טופר-אמיתי. התנדבות ומעורבות חברתית ככלי לבניי קהילה, המרכז לקהילה, מנהיגות והשראה, מכללת אורנים, 2020.	21
Von Essen, J. (2016) On the meaning of volunteering: A study of worldviews in everyday life. <i>Foundations of Science</i> 21(2): 315-333.	22

■ מסגרות התנדבות מפגישות בין אנשים ולכן הן אמצעי חשוב לייצור ולחיזוק הון חברתי.²³ ההון החברתי הוא אחד המאפיינים המרכזיים של החוסן הקהילתי. הון זה מוגדר כמכלול הקשרים החברתיים (הרשתות) של תושבים, ארגונים ומערכות בקהילה.²⁴ ההון האנושי מקיים ומחזק את הקהילה בהיותו מפעיל את המכלול המעגלי של אמון, הדדיות, נורמות חברתיות והערכה הדדית, וכן בהיותו קשור לפעילות משותפת.²⁵

■ התנדבות ומעורבות חברתית הן אחת הדרכים בהן יכולים תושבים להשפיע על המרחב בו הם חיים, לקחת עליו אחריות ולעצב אותו כרצונם. יכולת השפעה זו הינה אחד המאפיינים החשובים של קהילה מיטבית.²⁶

■ ההתנדבות זוהתה כמסוגלת לקדם הכלה חברתית ומענה לצרכים חברתיים, כלומר כאמצעי לקרב קבוצות מודרות או לחבר בין קבוצות המנותקות זו מזו.²⁷

לאור האמור לעיל ניתן להבין, כי לצד היותה פתרון לבעיות או מענה לצרכים חברתיים שונים, הרי שתרבות של התנדבות הינה בעלות חשיבות משמעותית נוספת בהיותה כלי לבניית קהילות, לאימוץ ערכים של אכפתיות ושל דאגה, וכן להקניית הרגלים של התנהגות מוסרית ושל אזרחות טובה. לפיכך, חשיבותם של המתנדבים בארגוני חברה אזרחית ובמסגרות שונות אחרות אינה מתמצה רק במתן מענה לצורך של הארגונים או של המתנדבים עצמם, כי אם גם לצורך של החברה כולה. פעילות בארגונים אלה מעודדת ומקדמת התנהגות אזרחית מוסרית, אשר מובילה לקידומה של חברה בריאה יותר. זאת משום שהתנדבות מספקת הזדמנות להיות אזרחים פעילים, המפגינים התנהגות אזרחית מוסרית תוך גילוי נדיבות, עזרה הדדית, הקרבה עצמית, חמלה, איפוק, אחריות ואף מנהיגות חברתית. לפיכך, עידוד ההתנדבות הינו אינטרס כולל של המדינה ושל החברה.²⁸

Williams, C. C. (2008) Developing a culture of volunteering: Beyond the third sector approach. *Journal of Voluntary Sector Research* 1(1): 25-44. 23

שדמי-וורטמן, ש. 2010. תהליך בינוי קהילה: תיאור, עקרונות ודרכי פעולה. בתוך: שדמות - מרכז למנהיגות בקהילה. לשם שינוי ביחד. תל אביב: השירות לעבודה קהילתית. 24

Rogers, S. H., & Jarema, P. M. (2015) A Brief History of Social Capital Research. In: Halstead, J. M., & Deller, S. C. (Eds.). *Social Capital at the Community Level: An Applied Interdisciplinary Perspective*. New York and London: Routledge, 14-30. 25

בן יוסף, ש. 2014. קהילות עירוניות - תרומתן של קהילות עירוניות לאורח חיים מקיים. חוות דעת מומחה במסגרת פרויקט קיימות עירונית. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל. 26

Rochester, C. (2006) *Making sense of volunteering*. London, The Commission on the Future of Volunteering. 27

ידל-שמעוני, ב. (2007). עידוד מעורבות והתנדבות של אזרחים: מדרך לניהול מתנדבים בעמותות המגזר השלישי ובמסגרות התנדבות בישראל. ירושלים: החברה למתנ"סים, מרכזים קהילתיים בישראל בע"מ. 28

מעורבות חברתית או השתתפות אזרחית

קיימת קשת רחבה של מונחים נרדפים למונח מעורבות חברתית, אשר המשותף להם הוא כי הם כולם נתפשים כמרכיב חשוב בהתפתחותה של חברה אזרחית וכמפתח לתפקוד בריא של הדמוקרטיה.²⁹ בחינת הספרות העוסקת במעורבות חברתית מעלה, כי המונח "השתתפות אזרחית" (civic engagement) שולט בשדה המחקר יותר מאשר "מעורבות חברתית".³⁰

השתתפות אזרחית מוגדרת כ"מעורבותם של פרטים בסביבתם החברתית, אשר יכולה להתרחש באמצעות רשתות קשרים בין-אישיות, באמצעות ארגונים או במסגרות כגון בתי ספר, בתי חולים, מקום העבודה, הקהילה האתנית, השכונה, הקהילות האזוריות והקהילות הלאומיות". להשתתפות כזו יכולים להיות מגוון מופעים, כמו גילוי עניין במתרחש בקבוצה או בקהילה, דאגה לאחרים, הענקת תמיכה וסיוע לא פורמלי, מתן תרומה כספית, השתתפות בהתארגנויות קהילתיות והתנדבות בארגונים שונים.³¹

השתתפות אזרחית הינה מרכיב חיוני ביציבותה של חברה דמוקרטית. באמצעותה לוקחים אזרחי המדינה חלק פעיל בתהליכי קבלת ההחלטות, תוך שהם מגלים מעורבות, משמיעים את קולם ופועלים כדי להעלות אל סדר היום הציבורי סוגיות המעסיקות אותם. בכך הם פועלים לקדם עתיד טוב יותר עבורם, עבור הקהילה אליה הם משתייכים ועבור המדינה כולה. בנוסף, מעורבות חברתית הינה תשתית חשובה ליציבות דמוקרטית משום שהיא מהווה כלי משמעותי מאד ליצירת סולידריות חברתית, אשר אינה מבוססת על קוגניציה אלא על רגשות של שיתוף והיכרות עם אחרים. כאשר אנשים עוברים יחד דרך וצוברים חוויות משותפות, הרי שגם אם אינם משתייכים לאותה דת, לאום או אמונה פוליטית, הם בעלי בסיס משותף. לאורך זמן, בסיס זה הינו משמעותי ליציבות דמוקרטית.

השתתפות אזרחית אינה תופעה של יחידים ואינה שמורה למנהיגים בלבד; נהפוך הוא, מדובר בתופעה רחבה, אשר יכולה להיות רלוונטית עבור כל אזרח/ית וכל צעיר או צעירה בחברה. עוצמתה של ההשתתפות האזרחית טמונה בכך, שהיא מאפשרת לייצר השפעה במגוון רחב של דרכי פעולה ותחומי השתתפות ובמנעד רחב של עצימות. יתרה מזאת, השתתפות אזרחית היא מרכיב חיוני בהתפתחותו של הפרט. מימוש הפוטנציאל של כל צעיר וצעירה כרוך בהתפתחות בציר האישי של רכישת השכלה, פיתוח קריירה, בניית

Jugert, P., Eckstein, K., Noack, P., Kuhn, A., & Benbow, A. (2013) Offline and online civic engagement among adolescents and young adults from three ethnic groups. *Journal of Youth and Adolescence* 242: 123-135. 29

משב, סקירת ספרות: מעורבות חברתית של צעירים, ירושלים, 2018. 30

Breton, R. (2003) Social Capital and Civic Participation of Immigrants and Members of Ethno-Cultural Groups (Paper presented at the Conference on The Opportunities and Challenges of Diversity: A Role for Social Capital)? Montreal, Canada. 31

חוסן פיננסי והקמת משפחה, לצד התפתחות בציר החברתי, הכוללת מעורבות של הפרט בקהילה ותרומה למטרות החורגות מן העצמי.³²

השתתפות אזרחית יכולה לנוע על ציר, אשר קצהו האחד הוא התחום הפוליטי וקצהו השני הוא התחום האזרחי. הפגנות, למשל, משתייכות לקצה הפוליטי, ואילו התנדבות נמצאת לרוב בקצה החברתי של אותו הציר. מכך עולה, כי השתתפות אזרחית יכולה לכלול ממדים פוליטיים ואזרחיים כאחד.³³

34 עקרונות התפישה האזרחית החדשה

בהתבוננות על מרכיבי התפישה האזרחית "הקלאסית", ניתן להבחין בשתי תמות מרכזיות. האחת, מילוי חובות: על פי גישה זו, אזרח טוב הוא אזרח הממלא את חובותיו (למשל מצביע בבחירות ומשלם מיסים) ושומר על החוק. תמה שנייה היא תמה של נתינה: אזרח טוב מכיר בכך שיש פערים במשאבים העומדים לרשות הפרטים השונים בחברה ופועל באופן מודע לצמצום פערים אלה באמצעות התנדבות ותרומה של כסף, מזון או משאבים אחרים העומדים לרשותו.

ההשתתפות האזרחית החדשה מוסיפה על שני מוטיבים אלה מרכיב שלישי, הוא מרכיב ההשפעה. על פי תפישה זו, אזרח טוב פועל במגוון ערוצי פעולה על מנת לקדם נושאים שחשובים לו וקרובים לליבו, ובכך למעשה פועל לשיפור איכות החיים במדינה.

« אלגואיזם

עיקרון האלגואיזם בתפישת ההשתתפות האזרחית החדשה מחבר בין המונחים הלועזיים אלטרואיזם ואגואיזם. עקרון האלגואיזם מבהיר, כי השתתפות אזרחית יכולה להיות הגשר בין הציר האישי לבין הציר הציבורי. עיקרון זה מאפשר להרחיב את תפישת ההשתתפות אזרחית מהתנדבות והקרבה עצמית לעבר השפעה לטובת האזרח עצמו ולטובת המרחב הקהילתי והציבורי בו הוא חי ופועל.

32 ההשתתפות האזרחית החדשה של צעירים בישראל, קרן גנדיר, המועצה הלאומית להתנדבות בישראל והרשת להתנדבות ישראלית, 2019.

33 Youniss, J., Bales, S., Christmas-Best, V., Diversi, M., McLaughlin, M., & Silbereisen, R. (2002) Youth civic engagement in the twenty-first century. *Journal of Research on Adolescence* 12(1): 121-148.

34 ההשתתפות האזרחית החדשה של צעירים בישראל, קרן גנדיר, המועצה הלאומית להתנדבות בישראל והרשת להתנדבות ישראלית, 2019.

חלק מהתפישות הקיימות מדגישות השתתפות אזרחית כמעשה אלטרואיסטי. אלטרואיזם מתבטא בהדגשת רווחת האחר תוך צמצום הרווחה הפרטית או התעלמות מוחלטת ממנה. ברמה קיצונית יותר, הוא יכול להתבטא גם בהקרבה עצמית מודעת למען הזולת. אֶנְכִיָּאת או אֶגוֹאִיזְם הוא מצב בו האדם שם אך ורק את עצמו, צרכיו ומחשבותיו באופן קבוע בראש סדר העדיפויות שלו. אדם אנוכי עשוי להתעלם מתחושותיהם, מצורכיהם ומנקודות המבט של האחרים. התפישה האזרחית החדשה רואה את השילוב בין השניים כמנוע לקידום השתתפות. הפעולה האזרחית, אשר פעמים רבות נוצרת מתוך מניע או עניין אישי (מניע אגואיסטי), מתפתחת לכדי פעולה ליצירת שינוי במרחב הציבורי תוך דאגה לפרטים השייכים לקבוצה, לקהילה או לחברה שהפרט שייך אליה (אלטרואיזם). במילים אחרות, על בסיס המוטיבציה האישית מתהווה פעולה רחבה וכללית, היוצרת השפעה רחבה. באופן זה, הפרט מקדם את הנושאים החשובים לו והקרובים לליבו תוך התייחסות לצרכים ולאינטרסים של קבוצות רחבות, כשהוא פועל לקידום רווחתם ורווחתו במשותף.

כך, למשל, אם צעירה שעברה לשכונה חדשה ומגלה שאין בה מגרשי משחקים המותאמים לפעוטות. מתוך צורך אישי זה הנוגע לה ולבנה, היא יוצאת לפעולה רחבה ומגייסת הורים מסביבתה על מנת לקדם מענה לצורך. הקבוצה פותחת בדיאלוג עם הרשות המקומית ובסופו של דבר נבנה גן משחקים לגיל הרך, שתוכנן במשותף עם ההורים בשכונה ונותן מענה מספק לצורכיהם ולצורכי ילדיהם.³⁵

« ריבוי זירות

תפישת ההשתתפות האזרחית החדשה רואה את הפעולה האזרחית כמרחב פעולה עשיר, מגוון ומתחדש, אשר בו מתקיימים ערוצי השפעה רבים ושונים. תפישה זו מגדירה מספר גדול יותר של פעולות והתנהגויות מבעבר כפעולות אזרחיות. לפי עיקרון זה, כל מה שהפרט עושה באופן מכוון ומודע ויש לו השפעה על המרחב המשותף שבו אנו חיים מהווה השתתפות אזרחית. מכאן, שפעולות כמו יצירת תרבות עם אג'נדה חברתית, מעורבות בוועד הבית או פעולה בנושאים חברתיים במרחב העבודה ייחשבו כולן להשתתפות אזרחית.

ההגדרה הרחבה של ההשתתפות האזרחית מאפשרת לפעולות ולמשתתפים חדשים להיכנס למרחב האזרחי. גישה רב-ממדית זו יכולה להכיל בתוכה גם אופני השפעה של קהילות וקהלים, אשר הגישות הקלאסיות שקדמו לה לא הכילו, כמו למשל יצירה וקיום של טקסים ונורמות של עזרה הדדית בקהילה או בשכונה. עקרון ריבוי הזירות מאפשר לפעולות אזרחיות אשר פותחות דלתות ומאפשרות עשייה נרחבת של פרטים וארגונים להיחשב כהשתתפות אזרחית.

35 ההשתתפות האזרחית החדשה של צעירים בישראל, קרן גנדיר, המועצה הלאומית להתנדבות בישראל והרשת להתנדבות ישראלית, 2019.

« דרך חיים

השתתפות אזרחית אינה רק פעולה מובחנת, כגון התנדבות של מספר שעות בעמותה זו או אחרת במהלך שנה אחת, כי אם דרך חיים. השתתפות אזרחית אינה מתרחשת רק בחלונות זמן מוגדרים, אלא מתקיימת באופן שבו הפרט חי את חייו, באופי ובטיב ההחלטות שהוא מקבל במגוון הקשרים יום-יומיים. ההחלטות וההתנהלות של הפרט בחיי היום-יום מושפעות מהתפישות ומהערכים האזרחיים והאישיים שלו. לפיכך, ההשתתפות האזרחית יכולה לבוא לידי ביטוי גם בעובדה, שהפרט אוסף ומפריד מוצרים למיחזור כחלק משגרת היום-יום; בוחר שלא לעבוד בארגון המקדם ערכים המנוגדים לערכיו; נמנע מרכישת מוצרים של חברות שאינן מתחייבות לסחר הוגן וכדומה. העיקרון של דרך חיים בתוך התפישה האזרחית החדשה מדגיש, כי השתתפות אזרחית נשענת על בסיס ערכי רחב ועל מודעות גבוהה של הפרט, וכי היא משפיעה על החלטות רבות בחיי היום-יום ועל התפישה הכוללת של מעורבות בחיים בקהילה, ברשות המקומית ובמדינה.

פרק שני | השתתפות אזרחית של צעירים בישראל

זירות השתתפות

השתתפות אזרחית (civic engagement) הינה כל פעילות אישית או קבוצתית, העוסקת בנושאים בעלי עניין ציבורי.³⁶ במחון שפיתחה קרן גנדיר בשיתוף עם הרשת הישראלית להתנדבות ואשר מתייחס להשתתפות אזרחית של צעירים בישראל, מוזכרות שמונה זירות השתתפות שונות שדרכן יכולים צעירים לבטא את עמדותיהם האזרחיות: השתתפות חקיקתית, השתתפות פוליטית, השתתפות התנדבותית-יזמית, השתתפות קהילתית, השתתפות צרכנית, השתתפות תרבותית, השתתפות חומרית והשתתפות מקצועית. זירות השתתפות אלה אינן תלויות תוכן והן יכולות להיות מופעלות ביחס לנושאי ליבה שונים. נתעכב על שתיים מהזירות:

22

הזירה ההתנדבותית-חברתית - זירה זו מורכבת ממכלול אופני השתתפות הקשורים לעולם ההתנדבות, המעורבות והיזמות החברתית. היא כוללת השתתפות דרך מגוון של פעילויות הנמצאות במרחב של נתינה, יוזמה ועשייה למען האחר ברמות שונות: החל מהיכרות עם סוגיות חברתיות ועד להתנדבות, להקמה ולהובלה של ארגונים חברתיים המקדמים התנדבות ומעורבות חברתית.

זירת ההשתתפות הקהילתית - הפועלים בזירה זו מזהים את הקהילה ואת חיי הקהילה כפלטפורמה, אשר דרכה ניתן לייצר השפעה על הסביבה ועל החברה. ההשפעה היא באמצעות השתייכות לקהילה ונטילת חלק בחיים קהילתיים (קהילת חיים, קהילת נושא, קהילה אתנית וכדומה) וכן באמצעות השתתפות במגוון פרקטיקות קהילתיות או ייזום של פרקטיקות כאלה, המקדמות הן את תחושת השייכות של חברי הקהילה והן את ההשפעה של הקהילה על סביבתה. יש לציין, כי מרכיב חשוב בזירה זו הוא הפעולה לקידום דיאלוג בין קהילות שונות ומגוונות.

36 ההשתתפות האזרחית החדשה של צעירים בישראל, קרן גנדיר, המועצה הלאומית להתנדבות בישראל והרשת להתנדבות ישראלית, 2019.

עמדות ותפישות של צעירים בישראל כלפי השתתפות אזרחית

בקרב צעירים בישראל, מתנדבים נתפשים על פי רוב באופן חיובי. הם מצטיירים כאכפתיים, כטובי לב וכבעלי רמות גבוהות של מודעות ואחריות חברתית. במחקר שנערך על ידי מכון המחקר "פאנלס" ואשר עסק במניעים וחסמים לפעילות התנדבותית בישראל, העמדות השליליות כלפי מתנדבים באו לידי ביטוי בשימוש במונח "פראיירים", אולם עמדות אלה היו פחות שכיחות בהשוואה לעמדות החיוביות.³⁷

במחקר שנערך במסגרת אוניברסיטת בן גוריון במטרה להתחקות אחר דפוסי ההתנדבות והפילנתרופיה של הציבור בישראל, הושם דגש על צעירים בגילאי 18-34, אשר היוו 42% מכלל משתתפי המידגם. במסגרת המחקר נבדקו המניעים להתנדבות בקרב קבוצת אוכלוסייה זו. שלושת המניעים להתנדבות אשר קיבלו את הדירוגים הגבוהים ביותר בקרב צעירים היו "הרצון ליצור חברה טובה יותר", "התחושה הטובה הכרוכה בסיוע לזולת" ו"הזדהות עם מטרות הארגון אשר במסגרתו נעשית ההתנדבות". מניעים נוספים שקיבלו דירוג גבוה היו "למידה על עצמי תוך כדי ההתנדבות", "הזדמנות למעורבות חברתית" ו"הזדמנות לפתח קשרים חברתיים". מניעים שנמצאו פחות משמעותיים להתנדבות בקרב צעירים בישראל היו "קידום קריירה", "קבלת שירות מהארגון במסגרתו מתבצעת ההתנדבות" ו"בדידות".³⁸

מניעים נוספים למעורבות חברתית של צעירים בישראל הם תחושת שייכות או קהילתיות, היכולת לחשוב באופן ביקורתי וכן הצוהר אשר פותחת המעורבות החברתית אל נטילת תפקידים מנהיגותיים.³⁹

נראה, אם כן, כי הגורמים המניעים צעירים בישראל להשתתפות אזרחית מדגימים שילוב בין מניעים אלטרואיסטיים מוכווני-זולת לבין מניעים אגואיסטיים מוכווני-עצמי. העמדות והתפישות כלפי התגמולים והרווחים אשר טומנת בחובה ההתנדבות וכן כלפי המתנדבים עצמם הינן חיוביות יותר מאשר שליליות.⁴⁰

מסקר שערכה התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות למיפוי מצב מעורבותם החברתית

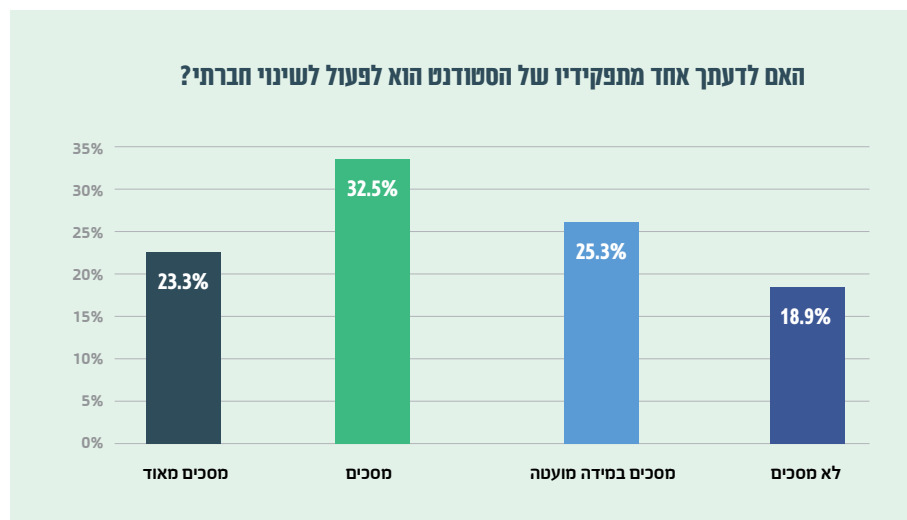
37 מכון המחקר פאנלס וגל, ט (2016). מניעים וחסמים לפעילות התנדבותית בישראל: תמצית דוח מחקר איכותני - יולי 2016. מכון המחקר פאנלס.

38 חסקי-לוונטל, ד', יוגב-קרן, ה' וכץ, ח' (2011). פילנתרופיה ומעורבות חברתית בקרב צעירים בישראל 2008 (מעורבות חברתית של צעירים בישראל - סדרת מחקרים, חלק 1). המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

39 שיין, ש' (2011). מעורבות חברתית ומנהיגות במרכזי הצעירים בישראל: ערכת הפעלה. ירושלים: גזינת ישראל.

40 משב, סקירת ספרות: מעורבות חברתית של צעירים, ירושלים, 2018.

של צעירים בישראל, למעלה מ- 60% מהמשיבים דיווחו על מעורבות חברתית נמוכה עד היעדר מעורבות בכלל. אולם למרות זאת, מרבית הסטודנטים סבורים כי עליהם לפעול לשינוי חברתי (איור מספר 1).⁴¹

איור 1 | עמדות סטודנטים באשר לתפקידם ביחס להנעת שינויים חברתיים⁴²

41 התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות הארצית, דוח מצב הצעירים בנושא זירת המעורבות החברתית-פוליטית, 2018.

42 מקור: סקר התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות, 2018.

חסמים בפני מעורבות צעירים בישראל

המחקר האקדמי עוסק במניעים להתנדבות ולמעורבות חברתית יותר מאשר בחסמים הניצבים בפניהן. אולם מתוך הספרות העוסקת במניעים או בגורמים מעודדי התנדבות ניתן להסיק מה עלול לעכבה, גם אם הגורמים המעכבים לא קיבלו התייחסות מפורשת בספרות. כך, למשל, אם אחד הגורמים להתנדבות הוא הצורך במציאת מטרה או משמעות בחיים, ניתן לשער כי במקרה של אי הפקת משמעות מההתנדבות (למשל כאשר המתנדב סבור כי לא באמת זקוקים למתנדבים בארגון בו הוא שולב או כאשר מועמד להתנדבות חש, כי אופציית ההתנדבות המוצעת לו אינה טומנת בחובה משמעות רבה), הדבר יהווה חסם בפני התנדבות רציפה ומושכת. חסמים נוספים העולים ממחקרים שנערכו בישראל הינם היעדר עניין או אתגר בהתנדבות, חוסר מיצוי של הכישורים שיש למתנדב להציע וכן קשיים לוגיסטיים, ארגוניים ובירוקרטיים, הנוגעים לקשר שבין המתנדב למסגרת הארגונית בה הוא פועל.⁴³

« אילוצי היום יום

25

היעדר זמן הוא סוגייה בולטת בדיון על החסמים בפני התנדבות, במיוחד בקרב אוכלוסיית הלא מתנדבים. בקרב אלה, התנדבות נתפשת כפעולה שיש להקדיש לה זמן רב, מה שיוצר רתיעה מלהשתתף בה.⁴⁴ הדבר מהווה חסם שכיח גם בקרב מתנדבים אשר התנדבו בעבר אך קטעו את פעילותם.⁴⁵

« מאפייניו הייחודיים של דור ה-Y

עמידה על מאפייניו הסוציו-תרבותיים של דור ה-Y עשויה גם היא לספק תובנות על החסמים והאתגרים העומדים בפני השתתפות אזרחית מצד צעירים בישראל. זאת משום שדור ה-Y נחשב כדור הכולל צעירים שנולדו בשנות ה-80 עד שנות ה-90, הגדרה גילית החופפת להגדרה של "צעיר/ה", ועל כן פרספקטיבת דור ה-Y רלוונטית גם לענייננו.

43 גל, ט' (2016). *חסמים ותמריצים להתנדבות* (סקירת ספרות שנכתבה עבור ג'וינט ישראל, מיזם ההתנדבות וההשתתפות החברתית בישראל). מכון המחקר פאנלס.

44 גל, ט' (2016). *חסמים ותמריצים להתנדבות* (סקירת ספרות שנכתבה עבור ג'וינט ישראל, מיזם ההתנדבות וההשתתפות החברתית בישראל). מכון המחקר פאנלס.

45 חסקי-לוונטל, ד', יוגב-קרן, ה' וכץ, ח' (2011). *פילנתרופיה ומעורבות חברתית בקרב צעירים בישראל*, (2008) *מעורבות חברתית של צעירים בישראל - סדרת מחקרים, חלק 1*). המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

דור ה-Y גדל בעידן קפיטליסטי ואינדיבידואליסטי, בו מקסום הרווח והתועלת האישית מהווים מושגי מפתח. סביבה תרבותית זו ייצרה בקרב בני דור ה-Y שאיפה להישגיות ולהגשמת מטרות חומריות, כמו להתעשר, לזכות בתהילה ולבנות קריירה משגשגת.⁴⁶ למרות זאת, מחקרים מראים, כי צעירים בישראל הנמנים על דור ה-Y מתנדבים דווקא יותר מכל הדורות הקודמים להם. אולם מאפיין זה של דור ה-Y מרמז על התייחסותו של דור זה להתנדבות בפרט ולמעורבות חברתית בכלל: היות שצעירים אלה זקוקים לתגמולים חומריים או מוחשיים על מאמציהם, הרי שפעמים רבות, על מנת להיות מעורבים חברתית עליהם לחוש כי הם מחוללים שינוי וכי הם מפקימים מכך תועלות, כגון רכישת מיומנויות וכישורים חדשים.⁴⁷

מאפיין נוסף של דור זה, אשר קשור באופן ישיר לצורך שלו בהישגיות, הוא הלחץ הנפשי בו הוא נתון. כמי שהוריהם דחפו אותם להישגים מוחשיים וכמי שתופסים את החיים כתחרות מתגמלת, הרי שצעירי דור ה-Y חשים כי הם מצאים במרוץ, דבר המייצר אצלם לחץ.⁴⁸ במסגרת מחקר מדעי מיקיף ביותר שנעשה על דור ה-Y הישראלי, מתארים החוקרים בממצאיהם כי צעירי דור ה-Y מתקשים לעמוד בלחצים וכי רמת החוסן הנפשי שלהם נמוכה. הדבר מתבטא בעזיבה תכופה של מקומות עבודה, בקושי של סטודנטים לעמוד בלוחות הזמנים של הגשת עבודות אקדמיות, בפרידות של זוגות צעירים גם בשל משברים מינוריים ובקושי של מפקדים וקצינים בצבא להתרחק מהבית ולקבל ביקורת. לטענת החוקרים, בהשוואה לדורות הקודמים, זהו דור שמרגיש שקשה לו יותר.⁴⁹

מאפיינים אלה של דור ה-Y עשויים להשפיע גם על דפוסי המעורבות החברתית שלו, ועל כן מן הראוי להתעכב עליהם. סוגיית היעדר הזמן להתנדבות למשל, נמצאת בהלימה עם הטענות שלעיל לגבי הלחץ בו נתון דור ה-Y. כאשר צעירים חשים עמוסים ומרגישים כי הם מצויים במרוץ, קשה יהיה להם להתפנות להתנדב או להיות מעורבים חברתית, הן מבחינת זמן הדרוש לכך והן מבחינת השקעת המשאבים הנפשיים.

« רמת אמון נמוכה מובילה להשתתפות נמוכה

על פי סקר של התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות, צעירים רבים אינם מאמינים כי ביכולתם להשפיע על המערכת הפוליטית. כאשר צעירים כן מאמינים כי בכוחם להשפיע על המערכת הפוליטית, הם נוטים לנסות ולקחת בה חלק פעיל, החל מפעילות בפוליטיקה

46 הרשקוביץ, שי' (2014). "הדור הבא ישן בחדר הסמוך": פענוח סוציו-תרבותי של דור ה-Y. משרד הכלכלה, מחקר וכלכלה.

47 בר, ר' וארנון, ל' (2012). בין הדור השקט לדור ה-Y: שימור מתנדבים מהדורות השונים. עט השדה 9, 25-34.

48 הרשקוביץ, שי' (2014). "הדור הבא ישן בחדר הסמוך": פענוח סוציו-תרבותי של דור ה-Y. משרד הכלכלה, מחקר וכלכלה.

49 אלמוג, ת' ואלמוג, ע' (2016). דור ה-Y: כאילו אין מחר. בן שמן: מודן.

אזורית ועירונית ועד להשתתפות פוליטית ברמה הארצית, התפקדות למפלגות והצבעה בבחירות הכלליות.

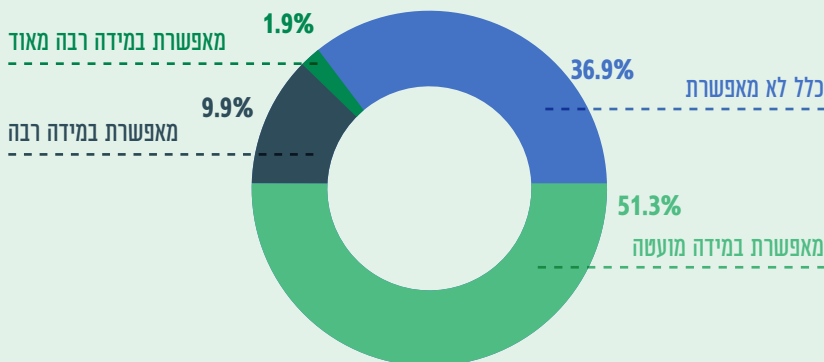
למרות רמת איכפתיות גבוהה לגבי עתידה של החברה הישראלית, הרי שחוסר האמונה בשיטות הישנות לצד תחושה של חוסר יכולת להשפיע ולהשתלב בהן, עלולות להרחיק את הצעירים מן הזירה הפוליטית. בנוסף, בשל האופי המיוחד של דור ה-Y ונטייתו לחפש דרכים אלטרנטיביות להשתתפות חברתית, אזרחית ופוליטית, ייתכן כי המוטיבציה למעורבות גבוהה בפרקטיקות של "פוליטיקה ישנה" תהיה נמוכה יחסית לדורות קודמים.

« זניחת המודלים המסורתיים של השתתפות פוליטית

רובם המוחלט של הסטודנטים, כ-88%, סבור כי המערכת הפוליטית כפי שהיא נראית כיום אינה מאפשרת את השתלבותם בה ואת השפעתם עליה במידה מספקת (איור מספר 2). לפיכך, הצעירים זונחים את המודלים המסורתיים של השתתפות פוליטית כגון התפקדות למפלגות, ואפילו את ההצבעה בבחירות והבעת האמון בנבחרי הציבור. השתתפותם הגוברת בפעילויות של תנועות חברתיות ובמחאות, אשר באות לידי ביטוי בהפגנות, בחתימה ובהחתמה על עצומות ובחרם צרכני, מצביעות על כך שחל שינוי בתפישה לגבי אופיה וטיבה של ההשתתפות הפוליטית והאזרחית.

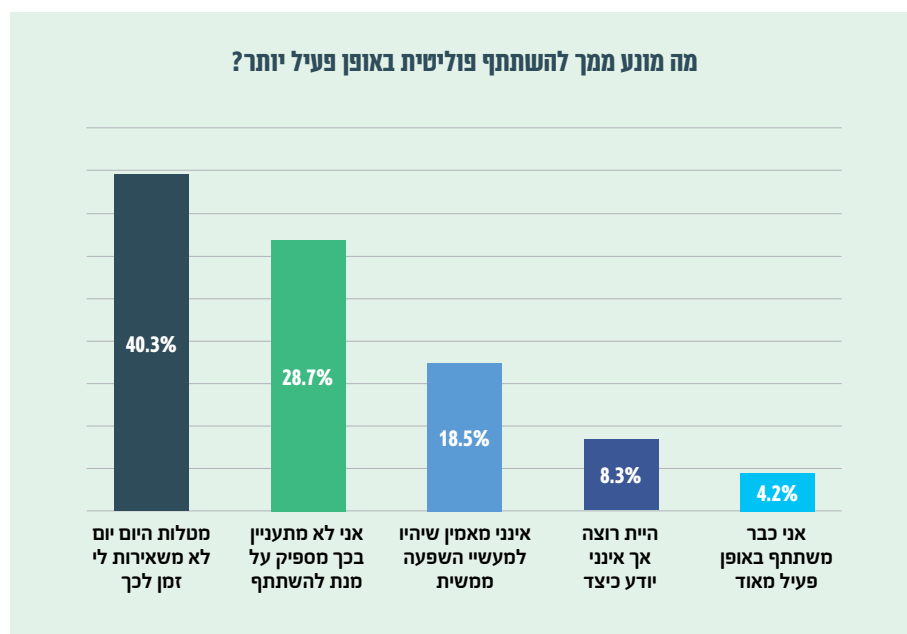
27

עד כמה לדעתך המערכת הפוליטית בישראל מאפשרת לאנשים כמוך להשפיע על הפוליטיקה?

איור 2 | עמדות סטודנטים באשר לאפשרותם להשפיע על הפוליטיקה בישראל⁵⁰

בכל הקשור להשתתפות בזירה הפוליטית, הרי שלצד שאלות של מידת הרצון והאמונה במערכת מצד הדור הצעיר, קיימים גם אילוצי היום יום. בעוד שסטודנטים מודעים אולי יותר לסביבתם האזרחית-פוליטית מאשר צעירים שאינם סטודנטים ולכן מעוניינים אולי יותר להשפיע עליה, הרי שיש להם פחות פנאי לעסוק בכך. לוח הלימודים העמוס והעבודה במשרה חלקית מביאים לכך, שלחלק גדול מציבור הסטודנטים לא נותר פנאי לעסוק בפעילות חברתית, אזרחית או פוליטית, גם כאשר הם מעוניינים בכך. קרוב למחצית מהסטודנטים מדווחים, כי העומס ומטלות היום היום הם הגורם העיקרי אשר מונע מהם להשתתף באופן פעיל יותר בפעילות פוליטית. קצת מעל לרבע מדווחים, כי אינם משתתפים בשל חוסר עניין בזירה הפוליטית. חלק קטן יותר מדווח, כי אינו משתתף מכיוון שאינו מאמין כי יוכל להשפיע או כי אינו יודע איך (איור מספר 3).

איור 3 | חסמים בפני השתתפות פוליטית - עמדות סטודנטים⁵¹

צורות חדשות של מעורבות חברתית-פוליטית בישראל

מחקרים מראים, כי ההשתתפות הפוליטית הנמוכה של דור ה-Y נובעת במידה רבה מאכזבה ממוסדות המדינה וממנגנוניה.⁵² לאור תפישות אלה כלפי הפוליטיקה הקונבנציונאלית, הרי שצעירים מעדיפים לנקוט בדרכי פעולה אלטרנטיביות, "חוץ מימסדיות". השתתפות פוליטית מהסוג החדש, אשר פופולארית יותר בקרב צעירים כיום, כוללת פעולות כגון חברות במסגרות קהילתיות, יצירת קשר עם בכירים, חתימה על עצומות אלקטרוניות, השתתפות בחרם ובמחאות או ניסיונות שכנוע של אחרים באמונתיו של הפרט. ערוצים אלה הם אטרקטיביים יותר עבור צעירים, מאחר שהם צומחים מלמטה למעלה. ערוצים אלה מאפשרים לצעירים להשפיע על קבלת ההחלטות ולחולל שינוי מבלי להישען על הפעילות הפוליטית הפורמאלית, שבה כאמור, איבדו את האמון. אין זה פלא, אם כן, כי צעירים שאין להם תחושת מחויבות רבה כלפי עקרון ההשתתפות הדמוקרטית המסורתי, פונים לאפיקים פוסט מודרניים מעין אלה. זמינותם של האינטרנט בכלל ושל הרשתות החברתיות בפרט, אשר מאפשרים זרימה שוטפת של מידע ומהווים פלטפורמה לגיוס המונים סביב מטרה משותפת בקלות יחסית, תומכים אף הם בצורות חדשות של מעורבות חברתית ופוליטית מצד צעירים.⁵³

זירות חדשות להשתתפות אזרחית של צעירים בישראל

« מרכזי הצעירים

מרכזי הצעירים נחשבים כגורם מוביל ברמה הלאומית בהפעלת תוכניות לצעירים בתחום המעורבות החברתית בקהילה. מטרתה של המעורבות החברתית במרכזי הצעירים הינה לעודד יצירת שינוי חברתי על ידי הצעירים ביישוב שבו הם פועלים.⁵⁴ להלן התוכניות הבולטות המופעלות על ידי מרכזי הצעירים:

-
- 52 משב, סקירת ספרות: מעורבות חברתית של צעירים, ירושלים, 2018.
53 הרשקוביץ, ש' (2014). "הדור הבא ישן בחדר הסמוך": פענוח סוציו-תרבותי של דור ה-Y. משרד הכלכלה, מחקר וכלכלה.
54 שיין, ש' (2011). מעורבות חברתית ומנהיגות במרכזי הצעירים בישראל: ערכת הפעלה. ירושלים: גוינט ישראל.

<< קבוצות מנהיגות

קבוצת מנהיגות היא התארגנות של צעירים להובלת משימה מסוימת בנושא הקרוב לליבם, כגון דיור בר השגה, תחבורה או איכות הסביבה. הקבוצה יכולה לפעול באופן חד-פעמי או לטווח ארוך והיא מורכבת מפעילים מובילים, אשר לקחו על עצמם להוביל שינויים ביישוב בו הם פועלים. עמותת "רוח חדשה" או קבוצת "אשדוד מתעוררת" הן דוגמאות לקבוצות מנהיגות, אשר הצליחו להוביל שינויים משמעותיים בערים בהן פעלו (ירושלים ואשדוד בהתאמה). במרכזי הצעירים ברחבי הארץ פועלות עשרות קבוצות מנהיגות.

<< ועדות עירוניות

השתתפות צעירים בוועדות עירוניות, המהוות את המרחב בו מתקבלות החלטות בנוגע לחיי היומיום של תושבי העיר בתחומי חיים שונים, היא תחום פעילות מרכזי נוסף של צעירים המעורבים חברתית. וועדות אלה הן הפורום הציבורי-מקצועי של הרשות המקומית, המפגיש בין נבחרים ציבור, חברי הנהלה ודרגים מקצועיים בכירים ברשות המקומית כדי לדון בנושאים שונים שעל סדר היום.

<< קהילות צעירים

קהילת צעירים היא קבוצה של צעירים, אשר בוחרים לחיות יחד במסגרת קהילתית בשכונה או ביישוב מסויים. שלוש הרגלים עליהן נשענת המסגרת הקהילתית הן שותפות חברתית פעילה, אורחות חיים משותפים ולימוד ועשייה חברתית. אורחות חיים אלה משתנים מקהילה לקהילה בהתאם למאפייניה, והם יכולים לכלול קשת מגוונת של פרקטיקות, כגון ערבי קהילה שבועיים, לימוד משותף, עיצוב מסורות תוך-קהילתיות, קידום מיזמים חברתיים, אינטראקציות חברתיות עמוקות בין חברי הקהילה ועוד. שותפות בין חברי הקהילה מבוססת על תחושת מחוייבות לחברה, למקום בו היא פועלת, לרעיון ולעקרונות העומדים ביסודה. הקהילות מקדמות שינוי חברתי, בראש ובראשונה דרך סגנון החיים הקהילתי, אשר מעודד סולידריות ותמיכה. בכך הן מהוות אלטרנטיבה לאורח החיים המנוכר בעיר המערבית המודרנית. בנוסף, קהילה היא גוף בעל כוח רב יותר בהשוואה לפעולה של היחיד, ובתור שכזו היא מסוגלת לבצע מעשים חברתיים בעוצמה וביעילות גבוהות יותר.

מרכיב מרכזי בתהליך גיבוש הזהות הקבוצתית והערכית של חברי הקהילות הוא מערך מגוון של יוזמות ופעילויות חברתיות. בישראל קיימות כיום קהילות וקבוצות שיתופיות רבות ושונות בכל רחבי הארץ. קהילות אלה הן בעלות מאפיינים ועקרונות פעולה שונים: קהילות דתיות וחילוניות, קהילות של יהודים וערבים, קהילות המתפתחות מקרב התושבים המקומיים בעירות פיתוח, קיבוצים עירוניים, קהילות בוגרי תנועות נוער שונות המצויות בפריסה ארצית רחבה, קהילות של עמותות כגון "איילים", "תוצרת הארץ" ועוד. על אף המגוון הרב, המשותף לכל הקהילות בא לידי ביטוי בשני מימדים: מימד הפנים ומימד החוץ.

מימד הפנים כולל את אורחות החיים המשותפים של הקהילות, אשר במסגרתם יוצרת כל קהילה נורמות ומגננים המבטאים את ה"חד" המשותף, וכן את תרבותה של הקהילה ואת הלימוד לשם יצירת חזון משותף. מימד החוץ מתייחס אל הפעולות אותן עושות הקהילות למען שינוי חברתי. פעולות אלה יכולות להתאפיין ברמות עצימות שונות.⁵⁵

לאורך השנים נעשו ניסיונות לייצר שיתופי פעולה בין קבוצות וקהילות שונות ולסייע לצעירים נוספים להקים קבוצות חדשות. כך, למשל, פועלת קרן שח"ף (שותפות חברתית פעילה) לפיתוח ולקידום תנועה ארצית של קהילות צעירים משימתיות מכל מגזרי החברה והתפוצות, אשר ישתלבו בקהילה המקומית ויובילו שינוי חברתי בפריפריה החברתית והגיאוגרפית בישראל. דוגמה נוספת היא "מעגל הקבוצות", פדרציה של קבוצות, קיבוצים עירוניים וקהילות על בסיס שיתופי-סוציאליסטי. הפדרציה של מעגל הקבוצות שואפת ליצירת "קהילה של קהילות חיים", אשר מקדמות יחד את החברה הישראלית. מטרתיהם של אירגוני תשתית מעין אלה הן לקדם יחד את רעיון הקהילות, ללמוד זה מזה ולסייע לחברות צעירות להתחיל את מסען ליצירת קהילה.

אולם למרות התארגנויות אלה, הרי שלאורך השנים לא היתה בישראל יד מכוונת בדמות מדיניות ממשלתית מוסדרת באשר לאזורים ולמקומות שאליהם כדאי להפנות את הקהילות המבקשות להתיישב. בנוסף, יש לציין, כי היעדרן של קבוצות ממגזרים מגוונים (חרדים, ערבים, גרעינים תורניים, גרעינים תנועתיים, בני מקום וכדומה) מקטין את האימפקט הפוטנציאלי של קהילות צעירים, הן במדדים כמותיים והן במדדים איכותיים.⁵⁶

« המוסד האקדמי כמעודד מעורבות חברתית

התפישה הרווחת כיום היא, כי מעבר לתפקידה הקלאסי בייצור, שימור והפצת הידע, תפקידה של האקדמיה הוא גם לטפח מעורבות חברתית של הבאים בשעריה ולהשפיע באופן חיובי על הקהילה. תפקיד זה של האקדמיה קיבל זה מכבר את הכינוי "התפקיד השלישי", לצד תפקידי המחקר והלימוד.⁵⁷ אחריותה זו של האקדמיה בישראל הולידה מספר רב של אפיקים וערוצים, אשר דרכם יכולים סטודנטים להיות מעורבים חברתית. כך למשל, במוסדות אקדמיים רבים יכולים הסטודנטים להשתתף בתוכניות התנדבות בקהילה תמורת נקודות זכות אקדמיות, כך שההתנדבות מחליפה קורס אקדמי. באופן

55 צפוני, ג' (2012). קהילות צעירים כמשאב לאסטרטגיה עירונית (מחקר שדה והמלצות לתוכנית אסטרטגית לירושלים). שדמות - מרכז למנהיגות בקהילה, מכללת אורנים.

56 צפוני, ג' (2012). קהילות צעירים כמשאב לאסטרטגיה עירונית (מחקר שדה והמלצות לתוכנית אסטרטגית לירושלים). שדמות - מרכז למנהיגות בקהילה, מכללת אורנים.

57 יעקב, א', סימון טוב-כהן, י', בינשטיין, ג' ופודם, א' (2013). מעורבות חברתית: תפקידה השלישי של האקדמיה (חוברת חשיפה במסגרת יום העיון למעורבות אקדמיה וסטודנטים בקהילה). ירושלים: המועצה להשכלה גבוהה, הוועדה לתכנון ותקצוב.

דומה, בחלק מהמוסדות האקדמיים עומדת בפני הסטודנטים האפשרות להשתתף בקורס חברתי, הכולל לימוד של תיאורטיות בתחום המעורבות החברתית והמשלב עשייה חברתית בקהילה.

ביטוי נוסף למעורבות חברתית של סטודנטים במסגרת האקדמיה הוא פרויקטים חברתיים ותוכניות למעורבות חברתית בקהילה, אשר מופעלות על ידי האוניברסיטאות במטרה לחולל שינוי חברתי. פרויקטים אלה נקראים "פרויקט דגל", ומעורבים בהם הן אנשי סגל אקדמי והן סטודנטים.⁵⁸

« התאחדות הסטודנטים כמעודדת מעורבות חברתית

לצד ההזדמנויות למעורבות חברתית בקהילה המוצעות על ידי המוסדות האקדמיים עצמם, גם התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות הארצית שמה לה למטרה להעצים את מעורבותם החברתית של הסטודנטים בקהילה ובחברה. זאת מתוך תפישה, לפיה על הסטודנטים והסטודנטיות לקחת חלק מרכזי בעיצוב המציאות בה הם חיים. ההתאחדות מפעילה מגוון פלטפורמות למעורבות חברתית בקהילה בפריסה ארצית בתמורה לקבלת מלגה.

"תוצרת הארץ" הינה יוזמה אסטרטגית לאומית מבית היוצר של ההתאחדות, במסגרתה העתיקו מאות סטודנטים את חייהם לעיר לוד במטרה להשתקע בה לטווח הארוך. יוזמה זו הולידה קהילות סטודנטים נוספות במקומות נוספים ברחבי הארץ, אשר נועדו לייצר הזדמנויות עבור צעירים להתיישב בפריפריה הגיאוגרפית של ישראל במתווה קהילתי.

בנוסף, ההתאחדות אחראית גם לעשרות גרעיני פעילות בקמפוסים של מוסדות אקדמיים ברחבי הארץ. גרעיני הפעילות הן קבוצות של סטודנטים אקטיביים, אשר פועלים יחד כדי לשנות את המציאות בתחומים שונים. דוגמאות לגרעיני פעילות כאלה הן תוכנית "סטודנטים מובילים נגישות" (סמ"ן), האחווה הסטודנטיאלית הגאה, "סטודנטים למען עובדים" (סלע) ותוכנית "מדברים ערבית" להידברות בין סטודנטים יהודים וערבים תוך כדי לימוד השפה הערבית המדוברת.⁵⁹

58 אבגר, ע' (2018). הכרה בהתנדבות סטודנטים כפעילות המקנה נקודות זכות אקדמיות. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

59 כהן, ע' וטלמור, ש' (2017). דו"ח מצב הצעירים 2017: חוברת תרשימים של צעירים, השכלה גבוהה ותעסוקה בישראל. מחלקת המחקר של התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות בישראל.

סקירה משווה

ראוי לציין, כי קשה למצוא מדדים חד משמעיים להשוואה בין רמות המעורבות החברתית וההשתתפות האזרחית במקומות שונים בעולם. הקושי נובע, בין היתר, מהגדרות וממונחים שונים המאפיינים את התחום, כמו גם משיטות מדידה שונות. לשם דוגמה, קיימים מחקרים המודדים את שעות ההתנדבות האינדיבידואליות במדינה מסוימת, בעוד מחקרים אחרים מכמתים את שעות ההתנדבות הכוללות של אזרחי המקום וממירים אותן ליחידות מידה השוות למשרה מלאה. זאת במטרה להבין את סדרי הגודל של כוח העבודה המושקע בהתנדבות במדינה נתונה, וכן על מנת להשוות בין רמות ההתנדבות של אזרחים בתחומים שונים. בנוסף, קיימים מחקרים המתמקדים בהשתתפות אזרחית במובנה הפוליטי, ולכן שמים דגש על אחוזי הצבעה בבחירות, למשל. זאת בעוד מחקרים אחרים מתמקדים בהיבט החברתי של ההשתתפות האזרחית, ועל כן מודדים את היקפי העזרה לאנשים זרים או את גובה התרומות הכספיות לאירגוני צדקה.

לפיכך, השוואה בין לאומית בנושאי התנדבות, מעורבות חברתית והשתתפות אזרחית הינה משימה לא קלה. אולם למרות זאת קיימים מספר גופים, אשר עורכים מחקרים במטרה להבין את מימדיהן של תופעות אלו ברמה הבין לאומית ונביא כאן כמה מהם.

מדדים בין לאומיים

במסגרת "מדד הנתינה העולמי" (World Giving Index), אשר מורכב מסדרה נרחבת של סקרים שערכה הקרן לסיוע לאירגוני צדקה בבריטניה, נאסף מידע הקשור בהשתתפות אזרחית מ - 1.6 מיליון אנשים בכל רחבי העולם. המדד, אשר פורסם בשנת 2021, מדרג את רמתם של שלושה היבטי נתינה בהשוואה עולמית: (1) עזרה לזרים; (2) תרומת כספים לצדקה; (3) התנדבות במסגרת אירגונית מסוימת. מתוך 114 המדינות אשר השתתפו בסקרים, נמצאת ישראל במקום ה - 92 במדד הנתינה העולמי. הציון הנמוך יחסית נובע בעיקר מדירוג נמוך בקטגוריית העזרה לזרים, קטגוריה בה הגיעה ישראל למקום ה - 101 מתוך 114 מדינות, וכן מדירוג נמוך בקטגוריית ההתנדבות במסגרת אירגונית, בה הגיעה ישראל למקום ה - 86. מבין המדינות החברות ב-OECD, בעשרת המקומות הראשונים מופיעות אוסטרליה, ניו זילנד וארצות הברית. מעניין לציין, כי את המקומות הגבוהים ביותר תופסות מדינות מתפתחות כמו אינדונזיה, קניה, ניגריה ומיאנמר. באופן כללי, מדינות ה-OECD נמצאות במקומות נמוכים מאד בטבלה. רבות מהן נמצאות מתחת לישראל בדירוג הכללי, ואת חמשת המקומות האחרונים בדירוג תופסות חמש מתוכן: יפן, פורטוגל,

מדד בין לאומי נוסף העוסק בהשתתפות אזרחית הוא מדד ה-“Better Life” של אירגון ה-OECD. אחת הקטגוריות במדד זה מודדת את ההשתתפות האזרחית בקרב אזרחי המדינות המפותחות. מדידה זו מתבססת על שני אינדיקטורים, אשר מודדים את השתתפות האזרחים בתהליכי קבלת ההחלטות במדינה: אינדיקטור ראשון מתייחס אל שיעורי ההצבעה בבחירות כמדד להשתתפות אזרחית בתהליכים הפוליטיים. האינדיקטור השני בודק את השתתפותם של בעלי עניין בפיתוח רגולציה. על פי מדד זה, ישראל נמצאת במקום ה-18 מתוך 40 בשיעורי ההצבעה בבחירות, כלומר מעל ממוצע ה-OECD. בכל הנוגע להשתתפות בעיצוב הרגולציה, ישראל נמצאת במקום ה-11 מתוך 40.⁶¹

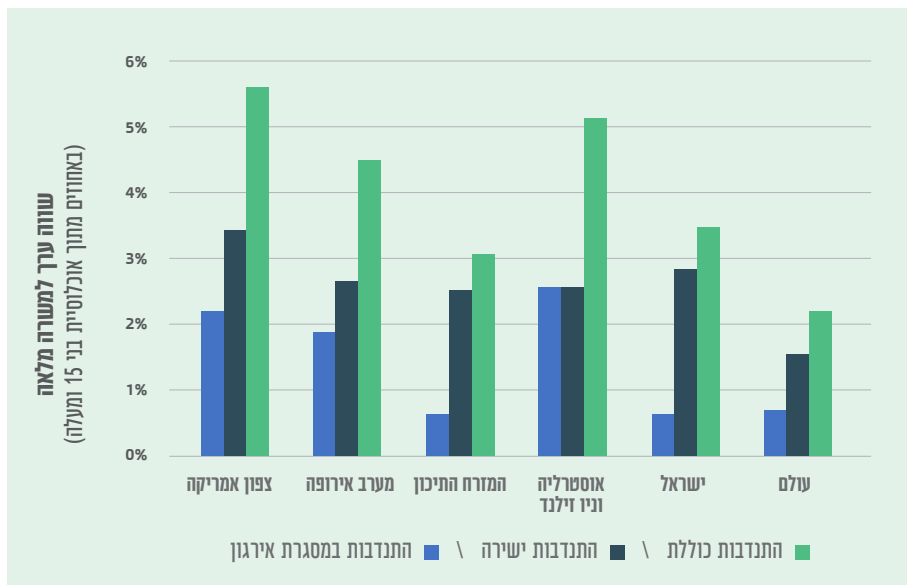
גם אירגון האומות המאוחדות בוחן נושאים הקשורים למעורבות חברתית ולהתנדבות. הדוח העדכני ביותר של האו"ם בנוגע למצב ההתנדבות בעולם פורסם בשנת 2018. דוח זה מציג את כוח ההתנדבות העולמי במדדים שוויו ערך לעבודה במשרה מלאה במדינות רבות ברחבי העולם, תוך השוואה לאוכלוסיית המשתתפים בכוח העבודה במדינה מקרב בני 15 ומעלה.

על פי עיבוד של המכון למדיניות ישומית לנתונים העולים מדוח האו"ם, לישראל ישנו כוח עבודה התנדבותי פעיל, אשר שווה ערך לכ-3.5% מקרב כוח העבודה במדינה (איור 4). נתון זה גבוה מהממוצע העולמי, אשר עומד על 2.2%, וכן מהממוצע במזרח התיכון, העומד על 3.1%. למרות זאת, נתון זה נמוך יותר משיעור ההתנדבות בצפון אמריקה, שם עומד כוח העבודה ההתנדבותי על 5.6% מקרב כוח העבודה. הוא נמוך גם משיעורי ההתנדבות באוסטרליה ובניו-זילנד, שם כח העבודה ההתנדבותי עומד על שיעור של 5.1%, ואף ממערב אירופה, שם עומדים שיעורי ההתנדבות על 4.5% מכוח העבודה במדינה. עוד עולה מדוח זה, כי בישראל שיעורי התנדבות במסגרת עמותות ואירגונים הינם נמוכים באופן יחסי ועומדים על 0.6% מכוח העבודה, בעוד התנדבות אשר נעשית באופן פרטי ולא במסגרת אירגון או עמותה היא צורת ההתנדבות הנפוצה יותר (2.8%).⁶²

Charities Aid Foundation (2021) CAF World Giving Index 2021. Available at: <https://www.cafonline.org/about-us/publications/2021-publications/caf-world-giving-index-2021> (accessed November 2021). 60

OECD Better Life Index, Civic Engagement. Available at: <https://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/civic-engagement/> (accessed November 2021). 61

Salamon, L.M., Sokolowski, S.W., Haddock, M.A. (2018) *The Scope and Scale of Global Volunteering*. United Nations Volunteers Programme. 62

איור 4 | כוח עבודה התנדבותי בהשוואה בין לאומית
מקרב אוכלוסיית בני 15 ומעלה⁶³

נציין גם, כי על פי נתוני האו"ם, כ-56.5% מפעילויות ההתנדבות בעולם נעשות על ידי נשים. בנושא זה, גם הנתונים מישראל מצביעים על תמונה דומה מאד, עם כ-57% פעולות התנדבות של נשים.⁶⁴

השתתפות אזרחית של צעירים ברחבי העולם

באשר להשתתפותם האזרחית של צעירים וצעירות באופן ספציפי, מחקרים מראים, כי צעירים בעידן הנוכחי נוטים פחות להצביע בבחירות, להשתייך למפלגות פוליטיות או לקרוא עיתונים מאשר צעירים וצעירות בדורות שקדמו להם.⁶⁵ מדדי ההשתתפות האזרחית המסורתיים מצביעים על ירידה עקבית בהשתתפות אזרחית בכלל ובהשתתפות של צעירים

63 עיבוד של המכון למדיניות יישומית לנתונים העולמיים מדוח האו"ם בנושא התנדבות, 2018.

64 Salamon, L.M., Sokolowski, S.W., Haddock, M.A. (2018) *The Scope and Scale of Global Volunteering*. United Nations Volunteers Programme.

65 Flanagan, C. (2008) Network on Transitions and Adulthood Research Network. In: Furlong, A. (ed.) *International Handbook on Youth and Young Adulthood*. New York: Routledge

בפרט.⁶⁶ על פי מחקר שערכה קרן גנדיר, ניתן להבחין במגמה כזו גם בישראל.⁶⁷ אולם חשוב להבין, כי מגמה זו אינה ייחודית למקומותינו וכי היא מתרחשת גם מחוץ לגבולות הארץ.⁶⁸

על פי רוב, מגמה זו של ירידה במדדי ההשתתפות האזרחית המסורתיים נתפשת כמשקפת התרחקות מדאגה של הצעירים והצעירות מן הממסד. אולם חוקרים שונים טוענים, כי הגורמים למגמה זו אינם נעוצים בכך שהצעירים היום הינם חסרי עניין בנושאים אזרחיים או משום שהם מחוייבים פחות לפעולה לקידום נושאים הנוגעים להם. הירידה בהשתתפות האזרחית המסורתית נובעת מכך, שדרך פעולתם של הצעירים היום שונה מזו של הדורות שקדמו להם, וכי היא מתבססת על רשת של פרקטיקות יום-יומיות, אשר נועדו לקדם את האינטרסים שלהם כיחידים וכקבוצות.⁶⁹ לפיכך, מגמות אלה אינן מצביעות בהכרח על היעדר איכפתיות או על הפגנת אדישות מצידם של צעירים, אלא על צורות חדשות של השתתפות ואופני פעולה, אשר צעירים מעדיפים לאמץ כדי לחולל שינוי. צורות חדשות אלה אינן כוללות מעורבות במפלגות פוליטיות, איגודים מקצועיים או ארגונים אחרים בעלי מבנה ריכוזי והיררכי.⁷⁰ את מקומן של אלה תפסו מעורבות בהתארגנויות בלתי פורמליות, אשר יש בהן קריאת תיגר על הפוליטיקה הישנה המסורתית.⁷¹

לפיכך, בהקשר של צעירים חשוב לציין, כי חלק ניכר מההשתתפות האזרחית העולמית במרחב הציבורי מתבצע דרך המדיה האינטרנטית ובאופן מקוון. דור הצעירים גדל והתבגר אל תוך עולם שיש בו כלים טכנולוגיים רבים ומגוונים, אשר מאפשרים הרחבה של דרכי התקשורת: רשתות חברתיות וירטואליות, אפליקציות מסרים קבוצתיות, קבוצות עזרה הדדית בפורומים שונים ובפייסבוק אשר מבוססות על מגוון עצום של מכנים משותפים וכן עצמות ומחאות שונות, אשר מתאפשרות לראשונה באופן וירטואלי. באופן זה, הרשתות החברתיות הפכו לחלק בלתי נפרד מהשדה החברתי של צעירים, שדה אשר מאפשר להם גם מעורבות חברתית. אם מתבוננים על אופני ההשתתפות האזרחית החדשים, ניתן למעשה לראות עליה עקבית בצורות השתתפות אלטרנטיביות של צעירים וצעירות ברחבי העולם, אשר משתמשים ברשתות וירטואליות ואנושיות ובמגוון כלי פעולה נוספים לצורך

Putnam, R. D. (2001) *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster. 66

Oser, J. (2016) Democratic ideals and political behavior: Young Israelis in comparative perspective. Research report: Gandy Foundation. 67

Twenge, J. M., Campbell, W. K., & Freeman, E. C. (2012) Generational differences in young adults' life goals, concern for others, and civic orientation, 1966-2009. *Journal of Personality and Social Psychology* 102(5), 1045. 68

Loader, B. D., Vromen, A., & Xenos, M. A. (2014) The networked young citizen: Social media, political participation and civic engagement. *Information, Communication & Society* 17(2): 143-150. 69

יוגב-קרן, ה' וכך, ח' (2013). *השתתפות חברתית של צעירים בישראל 2013*. אוניברסיטת בן-גוריון בנגב. 70

שמיר, ע' (2013). *על נגישות ורגישות: צרכנות פוליטית, יזמות חברתית-פוליטית וצדק חברתי בישראל*. ביטחון וציאל, 92, 160-129. 71

השתתפות אזרחית.⁷² בשל קצב ההתפתחויות הטכנולוגיות, סביר כי תופעה זו לא תיעצר
אלא רק תלך ותגבר, וכי ההשתתפות האזרחית העתידית תתבצע באופנים חדשים, אשר
כיום איננו יכולים אפילו לדמיין.

קריטריונים לבחינת הצעות לפעולה

לאור האמור לעיל, אנו ממליצים להתייחס אל ההשתתפות האזרחית בכלל ואל השתתפותם של צעירים בפרט כאל מנוע צמיחה משמעותי וחשוב עבור החברה הישראלית, מנוע אשר תורם לטיפוח ההון האנושי והחברתי של המדינה. אנו סבורים, כי השקעה בהגברת מעורבותם של צעירים בקהילה ובחברה תניב פירות הן במישור שיפור חיי הפרט והן במישור קידום החברה, המשק ואיכות החיים במדינה. יתרה מכך, השקעה כזאת תשפיע בסופו של דבר על הגברת חוסנה החברתי ואיתנותה של מדינת ישראל. זאת משום שמעורבות חברתית והשתתפות אזרחית נושאות עמן פוטנציאל לשיפור איכות החיים של הפרט, לחיזוק הקשר שלו אל סביבתו ולהגברת המודעות, האיכפתיות והאחריות שלו כלפי הסביבה בה הוא חי. רמת השתתפות אזרחית גבוהה תוכל להבטיח, כי דורות העתיד יוכלו להשפיע, לפתח ולשפר את החברה בישראל, תוך התייחסות מתמדת לרווחתם האישית.

לפיכך אנו סבורים, כי קריטריונים לבחינת הצעות לפעולה צריכים לקחת בחשבון את השאיפה להגביר את מעורבותם והשפעתם של הצעירים והצעירות בישראל הן בקהילה בה הם חיים והן בנושאי מפתח בחברה הישראלית. אנו סבורים, כי יש לבחור בדרכי פעולה אשר ירחיבו את המקום להתנדבות, מעורבות והשתתפות של צעירים בתחומי חיים שונים בישראל, ויעניקו להם אפשרות אמיתית להשפיע על המציאות ולעצב אותה. זאת באמצעות תשתיות קיימות מחד, והנחת תשתיות חדשות מאידך.

ברצוננו לציין, כי לרשות מדינת ישראל עומדים נכסים, אשר מסוגלים לסייע לה בבואה לעודד את מעורבותם החברתית של צעירים. כך למשל, אנו מזהים את העמדות החברתיות החיוביות כלפי התנדבות וכלפי מתנדבים כנכס כזה, משום שיש בכוחה של התפישה הציבורית החיובית כלפי הנושא כדי לסייע באופן משמעותי לקידומו. כמו כן, העמותות והאירגונים הרבים הפרוסיים בכל רחבי הארץ ומציעים הזדמנויות רבות ומגוונות למעורבות חברתית יכולים להוות תשתית בסיס, אשר דרכה ניתן לפעול להגברת מעורבות כזו. נכס נוסף של ישראל לעניין זה הוא העובדה, שהמוסדות האקדמיים הרבים הפועלים ברחבי המדינה מכירים כבר כיום בחשיבותה של המעורבות החברתית ומבינים את תפקידה המשמעותי של האקדמיה בקידום הנושא. אנו ממליצים לרתום נכסים אלה אל התהליך ולהיעזר בהם בשלבים השונים שלו. בנוסף, אנו סבורים כי גם מוסדות השלטון המקומי יכולים להוות שחקן מרכזי וחשוב בקידום מדיניות שתעודד השתתפות אזרחית. זאת משום שרשויות מקומיות מסוגלות לשמש כמודל הפעלה עבור תהליכים של שיפור, ואין ספק כי הן יכולות לצאת נשכרות ממעורבותם של התושבים.

כיווני פעולה לחיזוק מעורבות חברתית בישראל

לאור האמור לעיל, ולאור העובדה שמעורבות חברתית מגבירה את תחושת השייכות והזיקה של אדם אל סביבתו ויש בכוחה לשפר תחומי חיים רבים עבור הפרט, אנו סבורים כי יש לאמץ כיווני פעולה, אשר יאפשרו לצעירים להרחיב את יכולתם לקדם נושאים הנוגעים לחברה הישראלית בכלל ולצעירים בפרט, היינו כיווני פעולה אשר יגבירו את מעורבותם והשפעתם של צעירים וצעירות על החברה בישראל. לצורך כך, על המדינה לייצר, לעודד ולהניח תשתיות, אשר יקדמו מעורבות חברתית והשתתפות אזרחית בקרב צעירים.

לפיכך, אנו מבקשים להמליץ על חיזוק ובנייה של קהילות מקומיות בערים ובשכונות ועל עידוד המעורבות החברתית וההשתתפות האזרחית של תושביהן. זאת על מנת לשפר את איכות החיים בהן, לחזק את ההון החברתי, את החוסן הקהילתי ואת הקשר של התושבים זה אל זה ואל סביבת המגורים שלהם, לחזק תחושות של אמון, הדדיות, איכפתיות ושייכות, להגביר את תחושת האחריות של האזרחים ולקדם הכלה חברתית ומענה לצרכים חברתיים. קידום ועידוד של מעורבות חברתית באמצעות חיזוק ובניית קהילות יובילו לקידומה של חברה בריאה יותר, ובכך יחזקו את איתנותה החברתית של מדינת ישראל לטווח הארוך. על כן, בראייתנו, מדובר באינטרס כולל של המדינה ושל החברה הישראלית.

אנו מבקשים להציע מספר דרכים לחיזוק ובנייה של קהילות ולקידום מעורבות חברתית במסגרתן. נציין, כי חלק מההצעות מתבססות על מערך הכוחות הקיים כבר כיום בשטח ומבקשות להרחיב או לעודד אותו, ואילו אחרות מבקשות להניח תשתיות חדשות אשר יסייעו לקידום הנושא.

הקמת גוף ציבורי מקומי לפיתוח קהילה ומעורבות חברתית

בחברה הישראלית קיימות מסגרות התנדבות רבות ומגוונות, אשר נעזרות במתנדבים כאמצעי לקידום יחידים, קבוצות או מטרות מסוימות. חלק מהצורות המסורתיות של מעורבות בארגונים המבוססים על התנדבות, כגון בתי כנסת, מסגדים, תנועות נוער, איגודים מקצועיים וכדומה, הולכות ודועכות בעשורים האחרונים. ההערכה היא, כי ייתכן שעמותות ואירגונים המאחדים אנשים סביב רעיון, מטרה, אידיאולוגיה או גיאוגרפיה משותפת, יכולים להחליף את הארגונים המסורתיים כדרכים חדשות לחבר את הקהילה.⁷³

73 נידל-שמעוני, ב. (2007). עידוד מעורבות והתנדבות של אזרחים: מדריך לניהול מתנדבים בעמותות המגזר השלישי ובמסגרות התנדבות בישראל. ירושלים: החברה למתנ"סים, מרכזים קהילתיים בישראל בע"מ.

לאור ההתפתחות והשינויים במהות ובעשייה ההתנדבותית, קיימת חשיבות רבה לגוף ציבורי כגון אגף ברשות מקומית, מרכז קהילתי או ארגון חברתי, אשר שם לו למטרה את הקהילה עצמה, על שלל תושביה, מרכיביה, אתגריה וצרכיה. זאת משום שגופים ציבוריים מעין אלה יכולים לייצר או לחזק מסגרות המאפשרות התנדבות ומעורבות חברתית מסוגים שונים, אשר ייתנו מענה למגוון אנשים, אתגרים חברתיים וצרכים מקומיים. מיקומם של גופים כאלה כארגון מקצועי בתוך קהילה, שכונה או יישוב, יאפשר להם לראות את התמונה הרחבה ביותר של הקהילה בה הם פועלים, לחבר בין אירגונים שונים לבין תושבים ולייצר שותפויות במידת האפשר והצורך. שותפויות מסוג זה גם הן כלי חשוב ומשמעותי להגברת הקהילתיות.⁷⁴

בנייה כמקדמת קהילתיות ואינטראקציות חברתיות

במהלך המאה ה-20 התמקדה הספרות האקדמית שעסקה בתחושת קהילתיות בהיבטים הפסיכולוגיים של הנושא, אולם בעשורים האחרונים מתחזקת ההבנה, שגם לעיצוב החלל ישנה השפעה על תחושת הקהילתיות.⁷⁵ כיום קיים קורפוס מחקרי נרחב העוסק בהשפעתם של אלמנטים עיצוביים של חלל וסביבה על התנהגות היחיד. המחקר אף מתייחס לאלמנטים ארכיטקטוניים מסויימים כאל גורמים המסוגלים לקדם או למנוע קשרים בין אנשים זרים.⁷⁶ כך, למשל, בניית שכונות המכילות כמות גבוהה של בתים עם חללים פרטיים למחצה, כגון גינות או מרפסות הפונות לשטחים ציבוריים, מעודדת יצירת קשרים רבים ואיכותיים יותר מאשר בנייה ללא חללים כאלה. זאת משום שאנשים המתגוררים בבית עם גינה או מרפסת יכולים לבחור לשהות בהן ולברך לשלום את העוברים ושבים בשכונה, או להיכנס אל תוך ביתם המוגן. הדבר מאפשר אינטראקציה חברתית מתוך מקום בטוח.⁷⁷

גם בעיצוב חללים ציבוריים ניכרת חשיבות לאלמנטים עיצוביים ביצירת תחושת קהילתיות. ספסלי ישיבה הממוקמים זה לצד זה מעודדים פחות שיחה ואינטראקציה מאשר ספסלים הממוקמים זה מול זה. בר ישיבה הפונה כלפי חלון מעודד פחות אינטראקציה מאשר בר ישיבה שהכיסאות ממוקמים משני צידיו, ובכך מאפשרים לאנשים לשבת זה מול זה. גם חללים כגון לובי ושטחים ציבוריים נוספים מאפשרים מפגש, אך חשוב ליצור כבר בשלב התיכנון סיבה טובה לשהות בחללים הללו, כמו מדפי ספרייה פתוחים לציבור, פינות ישיבה וכדומה.

74 קורן-לורנס, נירית ושרון טופר-אמיתי. *התנדבות ומעורבות חברתית ככלי לבינוי קהילה*, המרכז לקהילה, מנהיגות והשראה, מכללת אורנים, 2020

75 Hartman, D.M. (2021) *Socio-Spatial Designs and Sense of Community*. Doctoral dissertation at University of Groningen.

76 Gehl, J. (2011) *Life between buildings: using public space*. Island Press.

77 Williams, J. (2005) Designing neighbourhoods for social interaction: The case of cohousing. *Journal of Urban Design* 10(2): 195-227.

יש לציין, כי מחקרים מראים שאלמנטים עיצוביים יכולים לעודד קשרים פאסיביים או מקריים יותר מאשר קשרים עמוקים. אך גם לקשרים אלה ישנה חשיבות רבה, משום שהם מגבירים את רמת ההיכרות בקרב תושבי האזור ולכן מחזקים את תחושת הביטחון והשייכות שלהם לסביבה.⁷⁸ בנוסף, אינטראקציה שטחית בין זרים המברכים זה את זה לשלום יכולה להוביל לקשרים משמעותיים יותר בהמשך.⁷⁹

על חשיבות האלמנטים הארכיטקטוניים בקידום תחושת קהילתיות ניתן ללמוד גם מהעובדה, שהיעדר אינטראקציה חברתית היא תופעה המורגשת במיוחד בבניינים רבי קומות. דיירים המתגוררים בקומה הרביעית ומעלה ממעטים יחסית לרדת אל האזורים הציבוריים שלא למטרה מוגדרת.⁸⁰ הצפיפות הגבוהה משפיעה גם היא על האינטראקציות החברתיות: המתגוררים בבניינים מרובי דיירים נוטים לחוש ניכור וחוסר ביטחון משום שאינם מכירים את הדיירים האחרים בבניין, והדבר משפיע לרעה על נכונותם ליצור קשרים עם האחרים.⁸¹

בשנים האחרונות קמות תוכניות המבקשות לתת מענה לאתגרים אלה. כך, למשל, תוכנית INSPIRE האמריקנית, המתמקדת בבנייני משרדים, מבקשת לשפר את תחושת הקהילתיות בקרב עובדים באמצעות עיצוב חללי עבודה חדשניים משותפים, ובאמצעות קורסים וחוגים שונים לבאי המקום. שירותים אלה ניתנים בערים שונות בארצות הברית.⁸² מגמה זו מתחילה להתפתח גם בישראל. כך, למשל, מקדמת חברת הנדל"ן אשטרום מודל קהילתי בנכסים שהיא משכירה לחברות הייטק בהוד השרון, ופועלת לחיזוק תחושת קהילתיות בקרב עובדי החברות השוכרות. משיחה שערכנו עם ליאת הלבץ, מנהלת אשטרום פורט, עולה כי מטרת הפרוייקט היא להקים מקום שיכיל את הקהילה, יטפח אותה ויפתח את תחושת השייכות אליה באמצעות תוכן. הנושא קיבל חיזוק בשל העובדה, שבשנים האחרונות הפך גיוס כח אדם איכותי להייטק לנושא מאתגר. כתוצאה, החברות עסוקות מאד בשיפור חוויית העובד במטרה להיות אטרקטיביות עבור עובדים מוכשרים. מעבר למתקנים כמו חדרי כושר, פילאטיס וחדרי ישיבות, המיקוד הקהילתי הולך וצובר תאוצה במשיכת עובדים. קידום פעילויות כמו הרצאות העשרה משותפות, שוק איכרים מקומי ואפשרויות התנדבות או עשייה משותפת למען החברה והסביבה ברמה האישית והמקצועית, מחברות אנשים זה אל זה בתוך מקום העבודה. הדבר יוצר חוויית שייכות וקהילתיות עבורם ובכך מגביר את האטרקטיביות של החברה המגייסת. ההערכה היא, שמגמה זו תתרחב ותתפשט מתחום ההייטק אל חברות ואירגונים נוספים.

Gehl, J. (2011) *Life between buildings: using public space*. Island Press. 78

Williams, J. (2005) Designing neighbourhoods for social interaction: The case of cohousing. *Journal of Urban Design* 10(2): 195-227. 79

Abu-gazze, T. (1999) Housing layout, social interaction and the place of contact in Abu-nuseir, Jordan. *Journal of Environmental Psychology* 19: 14-73. 80

Kearns, A., Whitley, E., Mason, P., & Bond, L. (2012) 'Living the high life? Residential, social and psychosocial outcomes for high-rise occupants in a deprived context. *Housing Studies* 27(1): 97-126. 81

Commercial Observer (2021) Silverstein Properties Launches Inspire, Combines Hospitality With Safety. September 7, 2021. 82

אנו סבורים, כי יש מקום להרחיב מגמה זו גם אל מתחמי מגורים. קידום חווית מגורים קהילתית ובנייה תוך חשיבה על טיפוח קהילה יסייעו להגברת מעורבותם החברתית ותחושת הקהילתיות של התושבים ובכך יובילו לשיפור איכות חייהם. בנוסף לרקע המחקרי שהובא לעיל בכל הנוגע לבנייה המעודדת תחושת קהילתיות, המלצה זו מתבססת גם על הדוגמה של חברת VENN, המפתחת פלטפורמה לחוויית מגורים ייחודית בשכונות ובקהילות. לאחרונה השיקה החברה את הפלטפורמה השכונתית בשכונת פלורנטין בתל אביב. במסגרת הפרוייקט, יהנו הדיירים ממרחבי עבודה ויצירה משותפים, מאירועים חודשיים המותאמים אליהם ומהזדמנויות ליצירת קשרים וחיבורים עם השכנים.⁸³ העובדה שחברות הנדל"ן המעורבות בפרוייקט רואות לנכון לשווק את חוויית המגורים ככזו הכוללת מפגשים וחיבורים עם שכנים ותמיכה ביוזמות קהילתיות, ממחישה את הצורך החזק בחיי קהילה ואת הרצון למעורבות חברתית של קהל היעד.

עידוד והכוונת קהילות צעירים אקטיביסטיות

בישראל קיימות קהילות צעירים רבות המתיישבות במקומות שונים בארץ והגיוון ביניהן רב. לכן, קשה ליצור הגדרה למהי קהילת צעירים, אשר תקיף את כלל הקהילות. אולם ניתן לומר, כי לרוב הסיבות העיקריות להצטרפות לקהילות הינן פיתוח מקום מגורים מסויים ותושביו תוך עשייה חברתית בתחומי החינוך והרווחה; אורח חיים והשתייכות קהילתית ואידיאולוגית; תיקון עולם; גורם אנושי (היכרות וחברות מוקדמת עם חברי הקהילה) או גורם מקומי (מגורים קודמים בשכונה/יישוב בהם פועלת הקהילה). מרבית הקהילות בארץ בוחרות להתיישב בפריפריה הגיאוגרפית, בעיירות פיתוח או בשכונות בעלות דירוג סוציו-אקונומי נמוך בערים הגדולות. לקהילות מערך מגוון של יוזמות חברתיות. פעילויות אלו הינן רכיב מרכזי בתהליכי גיבוש זהותם הקבוצתית והערכית של חברי הקהילות.⁸⁴

חיזוק תופעת קהילות הצעירים הינה דרך אפקטיבית ליצירת קהילתיות מערבת תושבים, ליצירת שייכות ותחושת בית במרחב הציבורי ולהעלאת שביעות רצון התושבים. זאת במידה והישארות הקהילה במקום הינה יציבה, וכן במידה והדבר אינו מיטיב עם קבוצות מסוימות על חשבון קבוצות אחרות. על מנת לעודד הקמת קהילות צעירים נוספות, אנו סבורים כי יש לפתח מערך הכשרה, הדרכה וליווי ליזמי הקהילות בכל שלבי היזום, לפתח מערך תמריצים ו"סל קליטה" המעודד צעירים פרו-אקטיביים להצטרף ליזמי הקהילות וכן לפתח תשתיות שכונתיות ליצירת "חממות" קהילתיות, בהן יעברו קבוצות המבקשות להתנסות בחיים קהילתיים.⁸⁵

83 פטרסבורג, עופר. הטכנולוגיה שיוצרת חוויית מגורים. ישראל היום, 17.6.2021.

84 צפוני, ג' (2012). קהילות צעירים כמשאב לאסטרטגיה עירונית (מחקר שדה והמלצות לתוכנית אסטרטגית לירושלים). שדמות - מרכז למנהיגות בקהילה, מכללת אורנים.

85 צפוני, ג' (2012). קהילות צעירים כמשאב לאסטרטגיה עירונית (מחקר שדה והמלצות לתוכנית אסטרטגית לירושלים). שדמות - מרכז למנהיגות בקהילה, מכללת אורנים.

בנוסף לתמיכה בקהילות הצעירים, אנו ממליצים לקדם מהלך של חשיבה מקדימה על המקומות בהם קיים צורך בהתיישבות של קהילות כאלה. לצורך קידום מהלך מסוג זה, ניתן לפעול דרך שישה משרדי ממשלה מרכזיים ליצירת "יד מכוונת" עבור הקהילות השונות: משרד הבינוי והשיכון, אגף שיקום שכונות; המשרד לפיתוח הפריפריה, הנגב והגליל; המשרד לשיוויון חברתי; משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים; משרד החינוך ומשרד ראש הממשלה. לפיכך, אנו ממליצים על הקמת צוות בין משרדי, אשר יבחן את הצרכים של מדינת ישראל בראייה ארוכת טווח, תוך התייחסות לגורמים חברתיים, ביטחוניים ואסטרטגיים, וימליץ על קווי מיתאר לתוכנית שתראה בקהילות הצעירים מנוע צמיחה לפריפריה החברתית והגיאוגרפית של ישראל. במסגרת תוכנית כזאת, יוכלו קהילות הצעירים לשמש כראש חץ בשכונות ובערים - הן כתושבים והן כאירגוני חברה אזרחית ליצירת שינוי, תוך יצירת שותפויות רב מגזריות בהובלת הממשלה והרשויות המקומיות.

פיתוח קהילות צעירים משימתיות ובנות מקום בחברה הערבית

43

דגש רב בתחום קהילות הצעירים מושם על קהילות בני המקום ביישובי הפריפריה. קהילת מקום הינה התאגדות של צעירים מקומיים מובילים בשכונות או ביישובים, המבקשים לשפר את המצב ביישוב בו הם חיים, תוך חתירה לשיפור איכות החיים ביישוב ולרווחתו. שמה של קהילה מסוג זה נגזר מכך, שלפחות מחצית מחברי הקהילה התגוררו ביישוב לפני הגיעם לגיל 18 או מתגוררים בו יותר מחמש שנים.⁸⁶

אנו סבורים, כי יש להרחיב את קהלי היעד לייזום קהילות משימתיות ובנות מקום גם אל המגזר הערבי. קהילה משימתית בת המקום המקיימת מפגשים, סמינרים והכשרות מקצועיות ובונה אורחות חיים קהילתיים משותפים, תהווה מנוע לאקטיביזם חברתי, פיתוח חברה אזרחית והפעלת מגוון רחב של פרויקטים לקידום היישוב בו היא פועלת. אנו סבורים, כי יש לאמץ מודל המותאם לחברה הערבית, ואשר מבוסס על סטודנטים ועל צעירים אקדמאיים. מודלים מסוג זה מפותחים ומיושמים כיום בכמה מסגרות בארץ, ביניהן במסגרת קרן שח"ף,⁸⁷ במסגרת יחידת "שדמות" מהמרכז לקהילה, מנהיגות והשראה במכללת אורנים⁸⁸ ועוד. מודל מותאם יוכל לענות על הצורך בהשתייכות זהותית שאינה

86 צפוני, ג' (2012). קהילות צעירים כמשאב לאסטרטגיה עירונית (מחקר שדה והמלצות לתוכנית אסטרטגית לירושלים). שדמות - מרכז למנהיגות בקהילה, מכללת אורנים.

87 קרן שח"ף הינה שותפות של 20 פילנתרופים מישראל והעולם, שמטרתה קידום קבוצות וקהילות משימתיות והפיכתן לתנועה חברתית ארצית. הקרן פועלת לצימצום פערים בפריפריה הגיאוגרפית ולקידום ערכי סולידריות, אחריות חברתית, צדק חברתי, שיוויון וקהילתיות.

88 שדמות מקדמת ומובילה פעולות להעלאת החוסן החברתי באמצעות תהליכי בינוי קהילה בקרב רשויות, אירגונים ומקבלי החלטות. זאת באמצעות תהליכי התערבות, הכשרות וקורסים וכן באמצעות הנחייה וליווי של קהילות וצוותים.

חמולתית, פוליטית או דתית, לענות על הצורך במסגרת חברתית של צעירים מהמגזר הערבי המתמודדים עם אתגרים דומים סביב עולם האקדמיה וההשתלבות בתעסוקה, ויהווה מסגרת למימוש ערכים של אקטיביזם חברתי ואחריות על הכפר או העיר בה פועלת הקהילה. קהילת צעירים תוכל אף להוות מסגרת להעצמה אישית באמצעות הובלת פרויקטים ותהליכים לקידום המקום ולשיפור איכות החיים בו, דבר שיאפשר לצעירים לשפר סטטוס חברתי ולזכות בהערכה. בנוסף, רשת קהילות מסוג זה תאפשר לצעירים להיות חלק מהנהגה צעירה בחברה הערבית ולהוביל שינוי, יחד עם חברי קהילות מכלל החברה הישראלית, מתוך עמדה של שותפות והכרה בייחודיות ובשונות שלהם.

מקורות

עברית

אבגר, ע' (2018). הכרה בהתנדבות סטודנטים כפעילות המקנה נקודות זכות אקדמיות. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

אלמוג, ת' ואלמוג, ע' (2016). דור ה-Y: כאילו אין מחר. בן שמן: מודן.

בן יוסף, ש. 2014. קהילות עירוניות - תרומתן של קהילות עירוניות לאורח חיים מקיים. חוות דעת מומחה במסגרת פרויקט קיימות עירונית. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

בר, ר. (2015). בין תיאוריה לפרקטיקה: מיזם ההתנדבות הבין-מגזרי לקידום התנדבות והשתתפות חברתית בראי תפישת הקולקטיב. עט השדה 15, 98-109.

בר, ר' וארנון, ל' (2012). בין הדור השקט לדור ה-Y: שימור מתנדבים מהדורות השונים. עט השדה 9, 25-34.

45

גדרון, ב. (1997). דפוס תרומה והתנדבות של הציבור בישראל: ממצאי ביניים, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, המרכז הישראלי לחקר ארגונים ללא כוונת רווח, פילנתרופיה והתנדבות.

גל, ט' (2016). חסמים ותמריצים להתנדבות (סקירת ספרות שנכתבה עבור ג'וינט ישראל, מיזם ההתנדבות וההשתתפות החברתית בישראל). מכון המחקר פאנלס.

ההשתתפות האזרחית החדשה של צעירים בישראל, קרן גנדיר, המועצה הלאומית להתנדבות בישראל והרשת להתנדבות ישראלית, 2019.

הלישכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי 2020, אוכלוסייה לפי מין, דת וגיל, באתר הלמ"ס.

המשרד להגנת הסביבה ועמותת מרחב, התנועה לעירוניות בישראל. המשמעות החברתית של בניית שכונות חדשות בפאתי הערים. ירושלים: 2016.

הרשקוביץ, ש' (2014). "הדור הבא ישן בחדר הסמוך": פענוח סוציו-תרבותי של דור ה-Y. משרד הכלכלה, מחקר וכלכלה.

התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות הארצית, דוח מצב הצעירים בנושא זירת המעורבות החברתית-פוליטית, 2018.

חסקי-לוונטל, ד'; יוגב-קרן, ה' וכץ, ח' (2011). פילנתרופיה ומעורבות חברתית בקרב צעירים בישראל 2008 (מעורבות חברתית של צעירים בישראל - סדרת מחקרים, חלק 1). המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

יגב-קרן, ה' וכך, ח' (2013). השתתפות חברתית של צעירים בישראל 2013. אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

יעקב, א', סימון טוב-כהן, י', בינשטיין, נ' ופודם, א' (2013). מעורבות חברתית: תפקידה השלישי של האקדמיה (חוברת חשיפה במסגרת יום העיון למעורבות אקדמיה וסטודנטים בקהילה). ירושלים: המועצה להשכלה גבוהה, הוועדה לתכנון ותקצוב.

כהן, ע' וטלמור, ש' (2017). דו"ח מצב הצעירים 2017: חוברת תרשימים של צעירים, השכלה גבוהה ותעסוקה בישראל. מחלקת המחקר של התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות בישראל.

מכון המחקר פאנלס וגל, ט (2016). מניעים וחסמים לפעילות התנדבותית בישראל: תמצית דוח מחקר איכותני - יולי 2016. מכון המחקר פאנלס.

משב, סקירת ספרות: מעורבות חברתית של צעירים, ירושלים, 2018.

נידל-שמעוני, ב. (2007). עידוד מעורבות והתנדבות של אזרחים: מדריך לניהול מתנדבים בעמותות המגזר השלישי ובמסגרות התנדבות בישראל. ירושלים: החברה למתנ"סים, מרכזים קהילתיים בישראל בע"מ.

פטרסבורג, עופר. הטכנולוגיה שיוצרת חוויית מגורים. ישראל היום, 17.6.2021.

פרידמן-גמליאלי, סיגל. ניהול מתנדבים הלכה למעשה. יד שרה, מכון לר לניהול התנדבות, ירושלים: 2008.

צפוני, ג' (2012). קהילות צעירים כמשאב לאסטרטגיה עירונית (מחקר שדה והמלצות לתוכנית אסטרטגית לירושלים). שדמות - מרכז למנהיגות בקהילה, מכללת אורנים.

קורן-לורנס, נירית ושרון טופר-אמיתי. התנדבות ומעורבות חברתית ככלי לבינוי קהילה, המרכז לקהילה, מנהיגות והשראה, מכללת אורנים, 2020.

שדמי-וורטמן, ש. 2010. תהליך בינוי קהילה: תיאור, עקרונות ודרכי פעולה. בתוך: שדמות - מרכז למנהיגות בקהילה. לשם שינוי ביחד. תל אביב: השירות לעבודה קהילתית.

שי, ש', לזר, א', דורון, ר' וגדרון ב' (1999). פילנתרופיה בישראל: דפוסי תרומה והתנדבות של הציבור בישראל. באר שבע: המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

שיין, ש' (2011). מעורבות חברתית ומנהיגות במרכזי הצעירים בישראל: ערכת הפעלה. ירושלים: ג'וינט ישראל.

שמיר, ע' (2013). על נגישות ורגישות: צרכנות פוליטית, יזמות חברתית-פוליטית וצדק חברתי בישראל. ביטחון סוציאלי, 92, 129-160.

- Abu-gazze, T. (1999) Housing layout, social interaction and the place of contact in Abu-nuseir, Jordan. *Journal of Environmental Psychology* 19: 14–73.
- Black, A., & Hughes, P. (2001) The identification and analysis of indicators of community strength and outcomes: A report to the Department of Family and Community Services. Commonwealth of Australia.
- Breton, R. (2003) Social Capital and Civic Participation of Immigrants and Members of Ethno-Cultural Groups (Paper presented at the Conference on The Opportunities and Challenges of Diversity: A Role for Social Capital)? Montreal, Canada.
- Charities Aid Foundation (2021) CAF World Giving Index 2021. Available at: <https://www.cafonline.org/about-us/publications/2021-publications/caf-world-giving-index-2021> (accessed November 2021).
- Commercial Observer (2021) Silverstein Properties Launches Inspire, Combines Hospitality With Safety. September 7, 2021.
- Ellen, I. G., & Turner, M. A. (1997) Does neighborhood matter? Assessing recent evidence. *Housing Policy Debate* 8(4): 833-866.
- Flanagan, C. (2008) Network on Transitions and Adulthood Research Network. In: Furlong, A. (ed.) *International Handbook on Youth and Young Adulthood*. New York: Routledge.
- Gehl, J. (2011) *Life between buildings: using public space*. Island Press.
- Hartman, D.M. (2021) *Socio-Spatial Designs and Sense of Community*. Doctoral dissertation at University of Groningen.
- Homan, M. (1999) *Promoting Community Change*. California: Brooks/Cole.
- Jugert, P., Eckstein, K., Noack, P., Kuhn, A., & Benbow, A. (2013) Offline and online civic engagement among adolescents and young adults from three ethnic groups. *Journal of Youth and Adolescence* 242: 123–135.
- Kearns, A., Whitley, E., Mason, P., & Bond, L. (2012) 'Living the high life'? Residential, social and psychosocial outcomes for high-rise occupants in a deprived context. *Housing Studies* 27(1): 97-126.

Loader, B. D., Vromen, A., & Xenos, M. A. (2014) The networked young citizen: Social media, political participation and civic engagement. *Information, Communication & Society* 17(2): 143-150.

OECD Better Life Index, Civic Engagement. Available at: <https://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/civic-engagement/> (accessed November 2021).

Oser, J. (2016) Democratic ideals and political behavior: Young Israelis in comparative perspective. Research report: Gandy Foundation.

Putnam, R. D. (2001) *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster.

Rochester, C. (2006) *Making sense of volunteering*. London, The Commission on the Future of Volunteering.

Rogers, S. H., & Jarema, P. M. (2015) A Brief History of Social Capital Research. In: Halstead, J. M., & Deller, S. C. (Eds.). *Social Capital at the Community Level: An Applied Interdisciplinary Perspective*. New York and London: Routledge, 14-30.

Salamon, L.M., Sokolowski, S.W., Haddock, M.A. (2018) *The Scope and Scale of Global Volunteering*. United Nations Volunteers Programme.

Sampson, R. J. (2012) *Neighborhood Effects: The Evolution of an Idea*. In: Sampson, R. J., Great American city. University of Chicago Press.

Smith, A. (2013) Civic engagement in the digital age. *Pew Research Center* 25: 307-332.

Twenge, J. M., Campbell, W. K., & Freeman, E. C. (2012) Generational differences in young adults' life goals, concern for others, and civic orientation, 1966–2009. *Journal of Personality and Social Psychology* 102(5), 1045.

Von Essen, J. (2016) On the meaning of volunteering: A study of worldviews in everyday life. *Foundations of Science* 21(2): 315-333.

Williams, J. (2005) Designing neighbourhoods for social interaction: The case of cohousing. *Journal of Urban Design* 10(2): 195-227.

Williams, C. C. (2008) Developing a culture of volunteering: Beyond the third sector approach. *Journal of Voluntary Sector Research* 1(1): 25-44.

Woodcraft, S, Bacon, N, Caistor-Arendar, L, and Hackett, T. (2012) *Design for Social Sustainability: A Framework for Creating Thriving New Communities*. Social Life/Young Foundation.

Youniss, J., Bales, S., Christmas-Best, V., Diversi, M., McLaughlin, M., & Silbereisen, R. (2002) Youth civic engagement in the twenty-first century. *Journal of Research on Adolescence* 12(1): 121–148.

